

İklim Değişikliğiyle İlgili Birleşmiş Milletler Belgelerinin Derin Ekoloji Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of United Nations Documents Related to Climate Change in the Context of Deep Ecology

Çiğdem TUĞAÇ¹

öz

Sanayi Devrimiyle birlikte sanayi ürünleri üretimi, kentleşme, enerji için fosil yakıt tüketimi ve atık üretimi gibi eylemlerdeki ve nüfustaki artış nedeniyle doğal çevre üzerinde önemli dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu dönüşüm süreci bütün dünya için olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Günümüzde küresel çapta yaşanan sorunların başında iklim değişikliği gelmektedir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (*Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC*) Değerlendirme Raporlarıyla da bilimsel olarak ortaya konulduğu üzere, iklim değişikliği sorununun temelinde insan faaliyetleri sonucunda atmosfere salınan sera gazları vardır. İklim değişikliği olumsuz sonuçlarını sıcaklık artışı, kuraklık, seller, taşkınlar ve fırtınalar gibi aşırı hava olaylarının sayı ve sıklığındaki artış, su ve gıda güvenliğinde risklerin ortaya çıkması ve buzulların erimesi gibi sayıları arttırılabilecek pek çok biçimde göstermektedir. Geçmişten günümüze çevresel sorunlara çözüm arayışları sürdürülebilir kalkınmayı temel alan çevre korumacı yaklaşımlardan, mevcut üretim ve tüketim kalıplarında radikal değişiklikler öneren ekolojik hareketlere dek uzanan geniş bir yelpazede devam etmektedir. Radikal ekolojik hareketlerin en önemlilerinden biri Arne Naess'in 'derin ekolojisi'dir. Derin ekoloji yaklaşımında ekolojik sorunların temelinde insanın doğayı bir araç olarak algılaması görülmekte ve çözüm olarak da eko-merkezci bir önerme sunulmaktadır. Bu çalışma kapsamında derin ekolojik yaklaşımın düşünsel kökenleri incelenerek; iklim değişikliğiyle ilgili güncel Birleşmiş Milletler belgeleriyle bir arada ele alınmış ve yaklaşımın iklim değişikliğiyle mücadeleye katkısı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Derin Ekoloji, Sığ Ekoloji, Biyosferik Eşitlik

ABSTRACT

With the Industrial Revolution, significant transformations have taken place on the natural environment due to industrial production, urbanization, fossil fuel consumption for energy, waste production and increase in population. This transformation process has brought negative consequences for the world. Today, climate change is one of the most important global problems. As proved scientifically by the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) Assessment Reports, the problem of climate change arises from the greenhouse gases released into the atmosphere as a result of human activities. Climate change shows its negative consequences in several ways, such as increasing temperature, increasing the number and frequency of extreme weather events such as droughts, floods and storms, the emergence of risks to water and food safety, and the melting of glaciers. The search for solutions to environmental problems from past to present continues in a wide scale ranging from environmental protection approaches based on sustainable development to ecological movements that propose radical changes in existing structure of production and consumption. One of the most important radical ecological movements is 'deep ecology' of Arne Naess. In deep ecology approach, main reason of the ecological issues is seen as the perception of nature as a tool and an eco-centric proposition is presented as a solution. Within the scope of this study, the spiritual roots of deep ecology approach are examined, current United Nations documents on climate change have been addressed with deep ecology approach and the contribution of the approach to combating climate change has been evaluated.

Keywords: Deep Ecology, Climate Change, Shallow Ecology, Biospherical Egalitarianism.

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 23.11.2018

Kabul tarihi: 13.12.2018

¹ Uzman, Dr., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü İklim Değişikliğine Uyum Dairesi Başkanlığı, cigdem.tugac@csb.gov.tr & Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi Su Yönetimi Enstitüsü Su Politikaları ve Güvenliği Yüksek Lisans Programı, cigdemtugac@gmail.com (ORCID: 0000-0002-2555-6641)

Giriş

20.yy'ın ikinci yarısından itibaren insanlar çevreye vermiş oldukları zararın bilincine varmışlardır. Hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşmenin çevresel kaynaklar üzerine etkisi, doğanın taşıma kapasitesinin üzerinde gerçekleşmiş ve çevreye ilişkin sorunlar uluslararası toplumun gündeminde önemli bir yere gelmiştir. Söz konusu sorunların çözümünde izlenmesi gereken yolun ne olduğu ise ayrı bir tartışma konusu olmuştur ve bu çerçevede pek çok farklı düşünce dile getirilmiştir. Genel olarak bakıldığında sorunun çözümüne ilişkin iki temel yaklaşım söz konusudur:

- İlk yaklaşım, çevresel sorunların mevcut sistem içinde ve teknolojik önlemler aracılığıyla çözülebileceğini öngören ve günümüzde karşılığını sürdürülebilir kalkınma terimiyle bulan yaklaşımdır.
- İkinci yaklaşım ise çevresel sorunların mevcut eğilimler ve politikalarla çözülemeyeceğini ve bu sorunların çözümünde teknolojinin yeterli olamayacağını, bunun yerine ekonomi ve çevre politikalarında ve bireylerde dönüşümün söz konusu olması gerektiğini savunan ve eko-merkezci önermeleri olan radikal ekolojik hareketlerdir. Bu kapsamda ele alınabilecek en önemli yaklaşımlardan biri de 'derin ekoloji' hareketidir (Yaylı ve Çelik, 2011, s.371).

Uluslararası toplumun çözüm arayışı içinde olduğu en önemli çevre sorunlarından biri iklim değişikliğidir. İklim değişikliğiyle mücadelede, bu sorunun ortaya çıkmasında temel sebep olan sera gazı salımlarının azaltılması yönünde ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum bağlamında Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde gerçekleştirilen uluslararası müzakereler BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) (1992), Kyoto Protokolü (1997) ve son olarak Paris İklim Anlaşması (2015) kapsamında yürütülmekte ve bu çalışmalar ile bir arada özellikle BM 2030 Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015) ve BM Habitat III Zirvesi sonucunda kabul edilen Yeni Kent Gündemi (2016) belgeleri üzerinde önemle durulmaktadır. Kronolojik sıra içinde her yeni BM belgelerinin giriş bölümünde diğer belgelere referans verilerek, Sözleşme veya belgenin kapsamı içindeki çalışmalarda ve geliştirilen politikalarda öteki belgelerin göz önünde bulundurulması istenilmektedir. İklim değişikliğiyle mücadele konusunda BM'nin anılan belgeleri kapsamında müzakereler ve çalışmalar sürdürülüyor olsa da Ekim 2018'de yayımlanan IPCC 1.5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporu, ülkeler tarafından iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında gerçekleştirilen söz konusu çalışmaların ve Paris İklim Anlaşması kapsamında ülkeler tarafından taahhüt edilen Ulusal Olarak Niyet Edilmiş Katkıların (*Intended Nationally Determined Contributions-INDCs*), Paris iklim Anlaşmasının küresel sıcaklık artışı 2 derecenin altında tutmak ve 1,5 derece ile sınırlamak doğrultusunda çaba göstermeye ilişkin hedefini gerçekleştirmek için yeterli olmadığını ortaya koymuştur (IPCC SR15, 2018).

Bu esaslar doğrultusunda bu çalışmanın amacı, iklim değişikliğine ilişkin önde gelen Birleşmiş Milletler sözleşmeleri ve belgeleri kapsamındaki çalışmaların bir adım öteye taşınmasının gerekli olduğu ve iklim değişikliğinin giderek daha da kötüleşen sonuçlarının ortaya çıkacağına IPCC raporlarıyla bilimsel kanıtlarıyla ortaya

konulduğu günümüz koşullarında, derin ekolojinin eko-merkezci önermelerinin iklim değişikliğiyle mücadelede katkısının değerlendirilmesidir.

Bu kapsamda çalışmada öncelikle derin ekolojik hareketin düşünsel kökenleri ele alınarak, hareketin temel ilkelerinin şekillenmesini sağlayan süreçler değerlendirilmektedir. Ardından derin ekolojinin temel önermeleri üzerinde durularak, doğayı ve bunun içinde insanı ele alış biçimi incelenmektedir. Son kısımda ise derin ekolojik yaklaşımın temel ilkeleri, iklim değişikliğiyle mücadele için BM tarafından ortaya konulan uluslararası sözleşmelerin ve belgelerin içerikleriyle bir arada değerlendirilmektedir. Çalışmanın Sonuç bölümünde genel bir değerlendirmeye yer verilmektedir.

1. Derin Ekoloji Yaklaşımının Düşünsel Kökenleri

İlkçağlardan itibaren çevreye ve doğaya ilişkin farklı görüşler ortaya konulmuştur. Erken dönemde bu görüşlere yön veren temel konu dini inanışlar olsa da öncelikle Rönesans döneminde Bacon'la başlayan doğaya hâkim olma fikrinin, Sanayi Devrimi ile birlikte doruk noktasına ulaştığı ve doğayı sınırsızca kullanılabilir bir kaynak olarak ele alma noktasına geldiği görülmektedir (Özer, 2001, s.62; Çüçen, 2011). Bacon'dan sonra Rene Descartes'in ortaya koyduğu Kartezyen felsefenin doğayı mekanik kurallara bağlı olarak işleyen bir yapıda ele alan yaklaşımı, derin ekolojistler tarafından önemli bir dönüm noktası olarak görülmekte ve ekolojik sorunları başlatanın bu yaklaşım biçimi olduğu savunulmaktadır (Sessions, 1995, s.4). Doğanın işleyişini matematiksel formülasyonlar ile ifade etme yaklaşımı Galileo, Newton ve diğer bilim insanları tarafından da sürdürülmüş ve akılcı, bilime dayalı ve tekno-merkezci bir yaklaşım ortaya konulmuştur (Çüçen, 2011).

Derin ekolojinin önde gelen isimlerinden Fritjof Capra'ya göre insanların karşılaştığı ekolojik sorunlar, en gelişmiş makinelerin bile çözemeyebileceği türdendir. İnsanın düşüncü biçimi ve iletişim şekli bilgisayarlardan farklıdır. İnsan zekâsı, yargısı, hafızası ve kararları asla tamamen rasyonel değildir, duygularla ve sezgilerle renklendirilir. İnsan bedeniyile ve duyularıyla düşünürken, bilgisayarların bir bedeni yoktur. Capra'ya göre bu durum insanı belli hususlarda kararların asla bilgisayarlara bırakılmayacağı sonucuna götürmektedir. Bunlar öyle konulardır ki akıl, saygı, anlayış, aşk, sevgi, tutku gibi insani niteliklerle karar verilmesi gerekir. Mekanistik ve parçacı yaklaşımın eski dünya görüşünün karakteristik özellikleridir. Capra'ya göre bugün bilim ve teknoloji, doğa üzerinde hâkimiyet sağlamak üzere geliştirilmektedir (Capra, 1995, s.22). Descartes'ın doğaya bilimsel bilgi aracılığıyla hâkim olunabileceğine vurgu yapan söz konusu mekanistik anlayışının temel alındığı dönemde; bu yaklaşımı eleştiren Charles Darwin, 1859 yılında yazdığı, Türlerin Kökeni isimli kitabıyla, bilim ve düşünce dünyasında büyük etkiler yaratmıştır. Geliştirdiği evrim teorisi, mekanistik yaklaşımdan farklı olarak, türlerin çevreleri tarafından şekillendirildiği ve doğanın da sabit olmak yerine sürekli bir değişim ve gelişme içinde olduğu düşüncesini ortaya koymuştur (Yardımcı, 2006, s.14). Evrim teorisinin etkileri, 'ekoloji' kavramını ilk olarak kullanan Ernst Haeckel üzerinde de görülebilir. Çevreci hareketlerin ortaya çıkış süreci incelendiğinde genel kabul, bilimsel ekolojinin başlamasının bu noktada çok önemli bir

kırılma noktası olduğudur. Zira biyolog olan Haeckel, 1876 yılında canlıların yaşam ortamlarıyla ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak 'Ekoloji Bilimi'ni kurmuştur. Ekoloji bilimiyle birlikte doğal denge ve onun uzantısı olan doğal varlıkların korunması gereği de insanlığın gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Çüçen, 2011). Ernst Haeckel, bu terimi ortaya koyduktan sonra, bu ilişkiyi anlamaya çalışan pek çok yaklaşımın geliştirildiği görülür. Ekolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesi ve güçlenmesi zamanla felsefi düzeyde ekolojik dünya görüşünün oluşturulması sürecine girilmesini de sağlayacaktır (Özer, 2001, s.64).

Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde Henry David Threou ve John Muir'in doğaya olan sevgileri onların doğayı insanın tahribinden, maddi unsurların olumsuz etkisinden korumaları için çalışmalarını sağlamıştır ve bu durum ileride derin ekolojik perspektifin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Bieder, 2011). Thoreau, doğanın önyargılardan uzak olduğunu söylemektedir. Doğa Thoreau'nun toplumu olmuştur. Yürümek adlı makalesinde ormanlardan ve yabanılıktan gelenlerin insanı canlı tuttuğunu dile getirmektedir. İnandığı temel konu; kişinin kendisinde bir öz-reform gerçekleştirmediği müddetçe toplumun yeniden düzenlenmesinin mümkün olamayacağıdır. Muir, hiçbir canlının diğerinden daha aşağıda veya daha yukarıda olamayacağını vurgulamaktadır. O'na göre hepsi kendi istediği biçimde ve kendi istediği zamanda yaşamak ve ölmek haklarına eşit derecede sahiptirler (Aitchtey, 1993, s.12). Muir ve Threou tarafından söz konusu fikirler ortaya konulurken, ekolojiye ve çevreye dönük çalışmaların yapılmasının önemini ortaya koyan ve daha büyük kitlelerce anlaşılmasını sağlayan önemli bir olay Büyük Sis (*Great Smoke*) yaşanmıştır. 1952 yılında Londra'da hava kirliliği ile bağlantılı olarak 4000 kişi hayatını yitirmiştir (Wilkins, 1954, s.1).

1960'lı yıllar hareketli sosyal aktivizmin Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Batı Avrupa ve Avustralya'da etkin olduğu bir on yıl olmuştur. Aktivizm daha çok nükleer silahlar ve savaş-barış temaları üzerine yoğunlaşmış olsa da Greenpeace ve Sierra Kulüp yerel ölçeği göz önüne alan çevresel çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Derin ekolojinin ortaya çıkmasında ve önemli bir ekolojik hareket olarak gelişmesinde temel teşkil eden Aldo Leopold'un, Rachel Carson'un ve diğer ekolojistlerin çalışmalarından da bu dönem kapsamında bahsetmek gereklidir. Zira derin ekolojinin ana kaynaklarından birisi de 1960'larda Leopold'un ortaya koyduğu 'toprak etiği' düşüncesidir (Sessions,1995, s.x). Toprak etiği yaklaşımına göre, doğanın kendi başına bir değeri vardır ve bu noktada insanın sorumlulukları söz konusudur. Doğanın bütünlüğü korunmalıdır (Des Jardins, 2006, s.357). 1962 yılında Rachel Carson'un yazdığı Sessiz Bahar adlı kitabı derin ekoloji hareketinin başlangıç noktası olarak kabul eden görüşler söz konusudur. Çünkü kitabın yayınlanmasını takip eden dönemde arazi kaynaklarını korumaya dönük hareketler başlamış, kitap yaban yaşamının korunması yönünde çabalar gösterilmesine ön ayak olmuştur. Carson'un yazdıklarının insanları bu denli etkileme nedeni insanın var olmasının bütün biyolojik yapının ayakta kalmasına bağlı olduğunu açıkça göstermesi ve ekosistem içinde yaşayan tüm varlıkların birbiriyle içsel bir bağa sahip olduğunu anlatmasıdır (Drengson vd., 2011, s.102).

Ancak bu tip çalışmalar geliştirilmiş olmasına rağmen örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'li yıllara gelindiğinde yaban yaşamı koruma alanlarının ve milli parkların ilan ediliyor olması, henüz bugünkü çevre koruma yaklaşımı ile değil, tamamıyla rekreasyonel ve manzara değeri olan alanlar için uygun görülmüş ve bu statünün verileceği alanlarda ekolojik rezerv özelliğinin bulunması öncelik sebebi olmamıştır. Bu yaklaşım biçimi 1980'li yıllara gelene kadar devam etmiştir (Foreman, 1995, s.50). Yaban yaşamı rezerv alanlarının ilan sebebi, söz konusu rekreatif amaçlı alanlarda kullanılabilir av hayvanı stokunun sağlanmasıdır. Hatta bu tip alanlarda avlanacak hayvanları avlayan gri kurt, bozayı gibi yırtıcıların da ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Ancak daha sonra bilim insanları bu türlerin ekosistemdeki varlıklarının önemini fark etmişler ve alana yeniden tanıtılmalarını sağlamışlardır (Foreman, 1995, s.53)

1980'li yıllar korumacılık açısından tam bir kırılma noktasını temsil etmektedir. Bunu sağlayan en önemli husus, artık 'çevre etiği' disiplini üzerinde çalışmaların başlamış olmasıdır. 1980 itibarıyla akademik bir dergi olan Çevresel Etik'in yayımlanması için yeterli düzeyde ilgi, konu üstünde toplanmıştır. İçlerinde özellikle Bill Devall ve George Sessions'un olduğu üniversite öğretim üyeleri Norveçli filozof Arne Naess'in 'derin ekoloji' bakışının Amerika Birleşik Devletleri'nde popüler hale gelmesini sağlamışlardır. Çevre etiği konusunda uluslararası uzmanlar ağı oluşturulmuş ve modern felsefedeki en hareketli tartışma alanının başlamasına öncülük edilmiştir.

Bu sayede 1980'lerin sonuna gelindiğinde pek çok korumacı ya da gönüllü aktivist Derin ekoloji-Sığ ekoloji ayrımının farkına varmış ve etik ve ekolojiye ilişkin fikirler üretmeye başlamıştır. Söz konusu tartışmaların odağında türlerin 'içkin değeri'nin olup olmadığı ya da sadece insan için 'kullanım değeri' olması halinde mi değerli olacağı yer almıştır. İnsanın doğaya karşı etik bir sorumluluğu olup olmadığı, varsa ne olduğu sorusuyla ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu aşamada etik ve içkin değer tartışmaları insanları Aldo Leopold'un doğaya ilişkin fikirlerine geri götürmüştür. Leopold 'yaban alanı' kavramını ilk ortaya atan kişidir ve "bir dağ gibi düşünmek!" deyişi ile tüm insanları batılı toplumlarda egemen olan paradigmaları yıkmaya çağırmıştır (Foreman, 1995, s.53; Özer, 2001, s.70).

Yapılan bilimsel çalışmalar yavaş yavaş eski yaklaşımları ortadan kaldırmış ve habitatların parçalanmasının derhal durdurulması gereken bir yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmalar arttıkça ve veriler biriktikçe kaçınılmaz bir biçimde sanayileşmiş toplumun eylemlerinin, daha önce görülmemiş bir biçimde dünyaya zarar vermekte olduğu ve bu durumun 20 yy'ın sonlarındaki boyutlarına tarihin hiçbir evresinde ulaşmamış olduğu ortaya konulmuştur (Foreman, 1995, s.55).

2. Derin Ekoloji Yaklaşımı

1980'lerin sonu ve 1990'lı yıllara gelindiğinde yukarıdaki düşünsel temeller üzerinde gelişen yeni bir ekolojik hareket olarak derin ekoloji ortaya çıkmış; canlılar ve doğal çevre arasındaki oldukça karmaşık bir hal almış olan ilişkilere farklı bir perspektiften yaklaşmanın yolunu göstermeye çalışmıştır. Bu yeni hareketin kurucusu Arne Naess'tir.

Naess insanların kriz içinde olduklarını hissettiklerini, ancak yalnız önsezilerin değil bilimsel bilginin de insanlara tehlikeyi işaret ettiğini söylemektedir. Kendi ifadesiyle; çevrenin durumu hakkındaki bilgi insanı kötümserliğe götürse de insanları çabucak harekete geçirmek için ne yapılabileceğini düşünmesi ve bu karamsarlık içinde hala umutlanılabilecek bir şeyler bulabilme ihtimali Naess'i bu konuda çalışmaya itmiştir. 1960'lı yılların sonunda Naess'in ekoloji ve felsefe üzerine ders vermeye başlayan ilk kişi olduğu görülmektedir. 1968'de Oslo Üniversitesi'nde, ardından 1972'de Hong Kong Üniversitesi'nde dersler vermiştir (Aktaran: Sessions, 1995, s.xii). 1984 yılında Arne Naess ve George Session birlikte derin ekolojinin 8 temel prensibini ortaya koymuştur (deepecology.org, 2018; Naess, 1995a, s.64). Platformdaki kişilerin ortak değerleri olarak ele alınabilecek bu temel prensipler şunlardır:

1. Doğanın insana yararlı olmasından bağımsız olarak kendi için değeri vardır.
2. Doğadaki çeşitlilik bu değere katkı sağlar. Doğadaki ıssız alanlar da nehirler de bu çeşitlilik kapsamındadır.
3. İnsan hayatı gereksinimlerini karşılamak amacı dışında bu çeşitliliği hiçbir biçimde azaltamaz (Hayati gereksinim kavramı, aslında değişkenlik içeren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayati ihtiyacın ne olduğu iklim değişikliği veya toplum yapısındaki farklılaşmalarla değişkenlik gösterebilir).
4. İnsanların ve kültürlerin gelişebilmesi için insan nüfusu azaltılmalıdır. Sadece insanın değil, diğer canlı nüfusunun da azalması gereklidir. Aradaki mesafe yaklaştıkça kültürlerin özgün değeri azalacaktır. Dolayısıyla nüfusun uzun vadeye yayılarak azaltılması önem taşır (Uzun vadede azaltımın faydası olmadığını düşünmek Naess'e göre yanlıştır).
5. İnsanların dış dünyaya müdahalesi ciddi boyuttadır ve bu durum azaltılmalıdır (Naess'e göre gelişmiş ülkelerdeki materyal açısından zengin kişilerin doğayla ilişkilerini düzenlemeleri bir gecede olması beklenemeyecek bir konudur. Bu aşamada çeşitli stratejilerin geliştirilmesi gereklidir).
6. Politika değişikliği gereklidir. Bu yapılırsa temel ekonomik, ideolojik ve teknolojik yapı da değişecektir (Naess'e göre sanayileşmiş ülkelerde bugün görülen gelişme trendi 1. ve 5. noktalarla bağdaşmamaktadır. Bugünkü yaklaşım bir şeye değer biçme eğilimindedir çünkü kaynaklar kıttır ve eşya değeri vardır. Aşırı ve gereksiz tüketime bağlanmış bir prestij söz konusudur. Kendini gerçekleştirme, yerel topluluklar ve "küresel düşün yerel hareket et!" gibi sloganlar, insan toplulukları için anahtar terimler olarak kalsa da giderek artan küresel eylemler derin dönüşümleri gerektirir. Naess'e göre 3. Dünya ülkelerindeki yöneticiler genelde derin ekoloji gibi konularla ilgilenmezler. Sanayileşmiş toplumların kurumları bu tip ülkelerin örneğin; çölleşme gibi sorunlarla ilgileniyormuş gibi gözükse de aslında yaptıkları bir şey yoktur. Bu koşullar altında küresel çapta sivil toplum kuruluşlarının desteği daha da

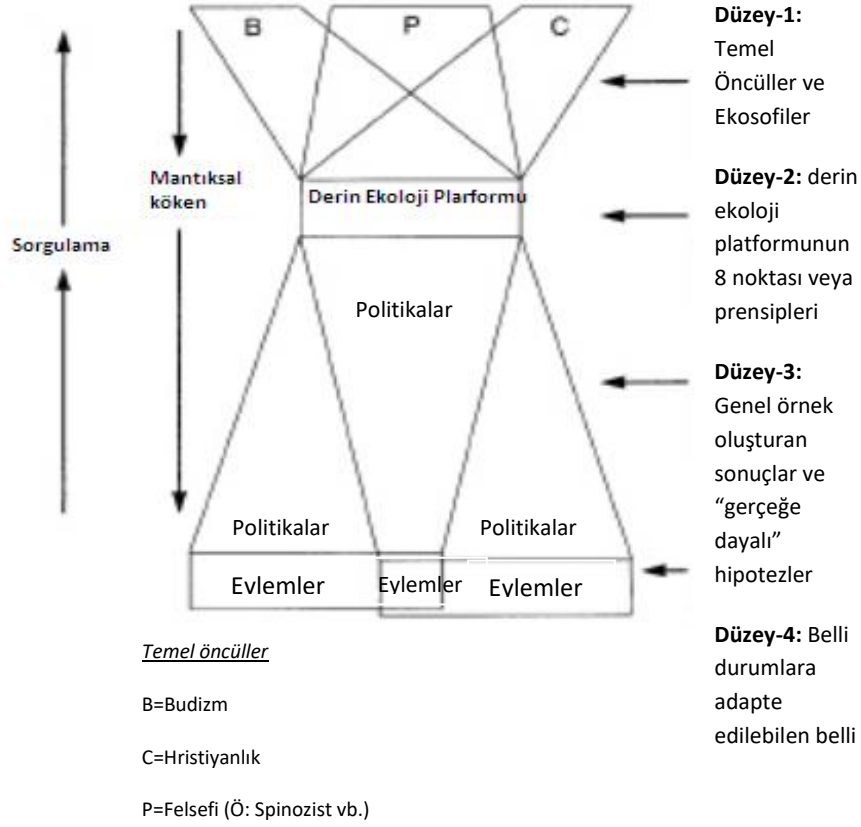
önemli hale gelmektedir. Kültürel çeşitlilik bugünkü teknolojilerle desteklenmelidir ancak bunlar yumuşak, orta dereceli ve alternatif teknolojiler olmalıdır).

7. Yaşam standartlarının yükseltilmeye çalışılması yerine yaşam niteliğinin değeri anlaşılmalıdır.
8. Bu 7 maddeyi benimseyerek dolaylı ve dolaysız olarak gerekli değişikliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunulacaktır (Naess, 1995a, s.64).

Bu ilkeler derin ekoloji için bir platform teşkil etmekte ve bir nevi hareketin temel anahtar kavramlarını ve deyimlerini ortaya koyarak hareketin manifestosunu oluşturmaktadır. Naess, bu ilkelerin birini ya da birkaçını reddedenlerin derin ekoloji yanlısı olarak görülemeyeceğini ifade etmektedir. Ancak bu ifadeleri kendi bakış açılarından (yani ekosofilerinden) kabul edenler derin ekoloji taraftarı sayılabilmektedir (Aktaran: Önder, 2003, s.154).

1986 yılında Naess derin ekoloji yaklaşımının Apron Diyagramını da (Şekil-1) ortaya koymuştur. Arne Naess'e göre bu diyagram çok ciddiye alınmamalıdır, zira derin ekolojinin yaratıcı yönünü kısıtlamak gibi bir amacı yoktur. Bu diyagramı sadece bilim ve analitik felsefe alanında profesyonel geçmişi olan insanlar için kullanışlı olabileceğini düşünerek oluşturmuş olduğunu ifade etmektedir (Naess, 1995a, s.77). Naess'e göre felsefi açıdan konuya bakıldığında her bir insan farklı derinliklerde durmaktadır. Ama temel öncüllerimiz diyagramda Düzey-1 ile gösterilen yerdedir.

- *Diyagramın 1. Düzeyinde* farklı kültürel ve felsefi/inançsal bakış çeşitliliği olumlu ve gerekli olarak yerini almıştır.
- *Düzey 2*, Derin ekoloji platformunu destekleyecek biçimde dünyaya ve onun çevresel sorunlara ekosantrik/ekolojik yaklaşımı temel alır ve derin ekolojinin 8 temel prensibi bu noktada devreye girmektedir.
- *Diyagramın 3.düzeyi*, dünyanın durumu hakkında hipotezler içerir, örneğin; ozon tabakasının incelmeye başlaması, yok olan türlerin miktarı gibi konuları ele alır.
- *4. Düzeyde*, özel çevresel eylemler ve sosyal yapılar mevcut olana ek olarak belli bir miktarda gösterecekleri kültürel çeşitlilik ile insanların belli durumlara adapte edebileceği kararları ve kuralları belirleyen düzey olacaktır.

Şekil-1: Naess'in Apron Diyagramı (Naess, 1995a, s.77; Drengson vd., 2011, s.111-Düzenlenerek).

Yukarıda ifade edilen derin ekolojinin temel 8 ilkesini kabul edenler, doğaya ve kendilerine ilişkin temel görüşlerde ayrılabilirler. Bu ilkeleri temellendirirken kendi apron diyagramlarına istedikleri unsurları yerleştirebilirler. Farklı felsefeler, dinlere, geleneklere ve dünya görüşlerine inanabilirler ki, bu Naess'e göre en derin düzeydeki çoğulculuğun da göstergesi olmaktadır (Naess, 1994, s.14). Bu noktada kişisel bir sistem ve kişisel bir felsefe olan eko-felsefeler yani ekosofiler ortaya çıkmaktadır (Naess, 1989, s.5).

Ekosofiler, kişileri derin ekolojinin temel prensiplerini kendi öncüllerinden, değerlerinden ve inançlarından hareketle temellendirmeleri ve mevcut ekolojik krize, doğaya karşı işlenen suçlara bir neden ve buradan hareketle bir çözüm bulma çabasını yansıtmaktadır ve Naess'in sağladığı esnek ortam içerisinde bunu yapmanın pek çok yolu vardır. Derin ekolojinin prensiplerinin yaşanılan ekolojik krize ilişkin farklı

tanımlama şekilleri vardır. Bir örnekle açıklamak gerekirse; derin ekoloji teorisyenlerinin önemli tartışma alanlarından biri olan 'ekopsikoloji' kapsamında ekososofisini geliştirerek, psikolojik ve ruhani boyutların yabanıl doğa ile ilişkisini ele alan Psikolog Chellis Glendinning, kendi ekososofisi kapsamında sanayi toplumunun içsel ekopsikolojik analizini yapmıştır.

Glendinnig'e (1995) göre Batı kültüründe insanlar kronik bir anksiyete, öfke, bir şeylerin yaşamımızdan eksildiğini hissetme, sanki ruhu olmadan yaşamaya devam etme durumunda olma hislerini taşımaktadır. Yanlış olan şeyin ne olduğu sorusuna Glendinnig, "Batı kültürü 'Orijinal Travma (*Original Trauma*)'dan muzdariptir ve bu durum doğal süreçlerden, doğadan diğer bir deyişle yaşam gücünün kendisinden uzak durmaktan kaynaklanmaktadır." şeklinde yanıt vermektedir. Glendinnig'e (1995) göre bu psikolojik stres halinin belirtileri toplumumuzda ve yönetimlerimizde travma sonrası stres bozukluğu yani aşırı hareketler olarak kendini göstermektedir ki bunlar: öfke, duygusuzlaşma/duyarsızlaşma, duygularda karışıklık/sıkışma, insanın kendi kaderini belirleme ve kontrol hissinin kaybolması gibi sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Aslında görülen bu tip belirtiler çok üzücü olmasına rağmen artık insanlara normal gelmeye başlamıştır. İnsanlar toplumun içinde diğer insanlara özellikle kadınlara, çocuklara, canlılara kötü davranan insanları neredeyse normal karşılar olmuştur. Glendinning bu davranışların normal olmadığını, kendilerini aşırı/olağanüstü bir durum içinde gören insanların diğer kişilerle baş edebilmek için gösterdikleri umutsuzluklarının ifade biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Eğer öyleyse bu bahsi geçen olağanüstü durum nedir? Glendinnig bu soruya "kendimizi evsiz hissetmemizdir" diye yanıt vermektedir. Bu, insanın tek evi olarak bildiği doğadan ayrı düşmesidir (Glendinning, 1995, s.37-40).

Benzer bir yaklaşım ile Doğa ve Delilik adlı kitabında ekolojist Paul Shepard avcı/toplayıcı kültürün psikolojisi ile tarımsal psikolojiyi mukayese etmektedir. Avcı/toplayıcı toplumlarda, yaşar kalma durumu belli psikolojik niteliklere bağlıdır: aleniyet, koşullara uyma, spontanlık, diğer insanlarla birlik olma, merak etme ve değer verme gibi. Yaşar kalma durumu diğer insanlarla iletişim halinde olmayı gerektirir, bu noktada sınırlar yumuşatılır. Avcı-toplayıcı toplumda yaşar kalma aynı zamanda 'iyileşme' ile alakalıdır ve bu çoğu kez doğal ilaçlara dayalı ve seremonileri de içeren bir iyileştirme kültürü barındırır. *The Continuum Concept* (1975) adlı kitabında Jean Liedloff, avcı-toplayıcı topluluklarla günümüzün çocuk yetiştirme pratiklerini mukayese etmiştir. Zıtlıklar yine şaşırtıcıdır. Avcı-toplayıcı kültürde oyun ile iş arasında fark yoktur. Çocuklar yetişkinlerden ayrılmaz, devamlı temas halindedir. İnsanlarla bir arada uyur, çoğunlukla da kollarına yaslanarak. Temas halinde olma ve birine güvenebilme duygusu doğuşlarından itibaren vardır (Aktaran: Glendinning, 1995, s.37-40).

Bu çalışmalar Glendinnig'e teknolojik Batı kültüründe karşılaşılan mücadeleleri göstermiştir. Kişisel sınırlar olması, aidiyet duygusu eksikliği, tedavi süreçlerimizin tekdüzeliği ve çoğu kez insanı tedavi etmeye yetmemesi bu mücadelelerin yalnızca birkaç örneğidir. Tarıma geçişle beraber bu nitelikler ortadan kalkmıştır. Bunun gibi kayıplar devam etmiştir. Bağımlılığa neden olan bir süreç başlamıştır ki temel sebebi öncelikli ihtiyaçların karşılanamamasına bağlı olarak gösterilen reaksiyondur. Bu tip

durumlarda organizmaların vereceği otomatik tepki bu birincil ihtiyaçları ikincil kaynaklarla karşılamaktır. Bu ise insanları tam olarak tatmin edemeyeceğinden onları bir bağımlılık noktasına götürmektedir. “Teknolojik bir kültürde insanlar tam bir bağımlılıklar denizinde yüzmektedir” diyen Glendinnig, bu bağımlılıkları romantik aşk, seks, alışveriş, uyuşturucular, alkol, kendini imha etme, hızlı arabalar, diğer insanları kötüye kullanma, incitme olarak sıralamaktadır. Glendinnig’e (1995) göre Batı toplumları özellikle “teknolojik bağımlılık”tan mustarıdır. Hem dünyaya mekanistik bir bakış açıları vardır hem de belli cihazlara örneğin; televizyona, bilgisayara, silahlara bağımlıdırlar. Doğal süreçlerden, insanın doğadaki evinden köksüzleşmesi, diğer canlılardan ayrı düşmesi kendisini kaybolmuş ve korkmuş hissetmesine neden olmaktadır. Bu bir anda değil uzun vadede gerçekleşmiş bir değişimdir. Çok yavaş bir biçimde insanların fiziksel gerçekliği daha az yabancı olmaya başlamış ve daha teknolojik bir hale gelmiştir. Doğaya ilişkin düşüleri ise gittikçe azalmış, doğaya hükmetme yarışına girerek bir tekno-ütopya yaratmıştır. Travma ve bağımlılık terimleriyle konuştuğunu vurgulayan Glendinnig, nasıl iyileşileceğinden de söz etmektedir. Glendinnig’e (1995) göre bunun yolu doğadaki yerimizi bulmaktır ve ilk önce bu sorundan çıkılamayacağına dair düşünce yapısı terkedilmelidir. İkinci olarak mekanistik dünya görüşünü bırakmak ve makinelerin getirdiği duyarsızlaşmadan kurtulup yaşar hale gelmek gereklidir. Bu aşama pek çok bağımlı insan için alışkın oldukları şeyleri bırakmak oldukça acı verici olacaktır. Glendinnig “birbirimizle, ruhumuzla ve dünya ile yine ilişki içinde olduğumuz, kendimizi daha bütün hissettiğimiz zaman tedavi süreci amacına ulaşmış demektir” demektedir. Glendinnig’e göre bireysel dönüşümü sağlayarak, yeni bir felsefe edinerek dünyaya tekrar gelmiş olunacaktır (Glendinning, 1995, s.40).

Glendinning ve diğer derin ekoloji takipçilerinin fikirlerini benimsediği Arne Naess’in yapmış olduğu önemli bir tanımlama da burada ifade edilmelidir. Naess, 1972 yılında Bükreş’te yapılan *3rd World Future Research* konferansına Sığ ve Derin Ekolojik Hareket/*The Shallow and the Deep Ecology Movement* adlı bildiri ile katılmıştır. Bildiride özetle Naess, 60’lar boyunca 2 temel hareketin ortaya çıktığını, bunların ise;

1. Sığ; insan merkezci, kaynak tüketimine dayalı hareket,
2. Derin; ekolojik merkezci ve uzun dönemli çevresel hareket, olduğunu ifade etmektedir (Aktaran: Sessions, 1995, s.xii).

Naess’in ‘sığ/derin ekoloji’ ayrımı İskandinav ülkeleri dışında yaygın bir biçimde bilinmiyorken, 80’lerle beraber bu ayrım filozoflar ve çevrecilerin ilgisini çekmeye başlamış, dünya çapında yaygınlaşması ise 1985 yılında Bill Devall ve George Sessions’un *Deep Ecology* adlı kitabı yayımlamalarıyla gerçekleşmiştir. Bu kitap neticesinde ekolojik aktivist bir grup olan Earth First! 80’lerde ortaya çıkmış ve aktif eylemlerle derin ekolojik düşünce sisteminin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Sessions, 1995, s.xii).

Naess'in, 1986'da yayımladığı *The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects* başlıklı makalesinde detaylı bir biçimde yapmış olduğu sığ ve derin ekoloji karşılaştırması aşağıdaki başlıklar altında özetlenmiştir (Naess, 1995a):

○ KİRLİLİK

Sığ Yaklaşım:

- Havadaki ve sudaki kirliliği temizlemeyi teknoloji başarır.
- Kanunlar belli düzeyde kirliliği hoş görür.
- Kirlitici sanayiler tercihen gelişmekte olan ülkelere gönderilir.

Derin yaklaşım:

- Kirlilik bütün türlerin ve sistemlerin dâhil olduğu biyosferik bir bakış açısından değerlendirilir, sadece insan sağlığı açısından bakılmaz.
- Kısa dönemli etkilerinden ziyade kirliliğin temel nedenleri ile mücadele edilir.
- Bu aşamada katkıyı maddi olarak buna gücü yetmeyecek ülkeler değil zengin ülkeler yapmalıdır.
- Kirlilik etkenlerini başka fakir ülkelere yüklemek sadece insanlık suçu değildir, hayata karşı işlenen bir suçtur.

○ KAYNAKLAR

Sığ Yaklaşım:

- Kaynaklar insanlar içindir, özellikle de refah içinde yaşayan toplumların şimdiki kuşakları içindir.
- Bu bakış açısı içinde, dünyanın kaynakları bundan teknolojik olarak yararlanabilecek toplumdur.
- Bu noktada şöyle bir güven vardır, kaynaklar bitmeyecektir, çünkü bunlar azaldıkça yüksek piyasa fiyatı bunları koruyacaktır.
- Ayrıca teknolojik süreçler zaten bunları ikame edecek kaynak üretecektir.
- Hayvanlar, bitkiler ve diğer varlıklar sadece insana yararlı oldukları müddetçe değerlidir, insan kullanamıyorsa ne olduklarının pek de bir önemi yoktur.

Derin Yaklaşım:

- Bütün varlıklar kendi için değerleri açısından önemlidir.
- Hiçbir doğal varlığa sadece kaynak gözüyle bakılamaz.
- Bu noktada insan tipi tüketim ve üretim değerlendirilmelidir.

- Hayati ihtiyaçları karşılamak için bunlar nereye kadar yapılabilir? Yerel ve küresel ölçekte? Derin ekoloji bu sorulara uzun erimli bir biçimde eko-merkezli olarak bakar.

○ NÜFUS

Sığ Yaklaşım:

- İnsan kaynaklı tehdit özellikle gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanıyor gibi gözükmektedir.
- Herhangi biri çıkıp kendi ülkesindeki nüfus artışını ekonomik, askeri nedenlerle hoş görebilir.
- Optimum nüfusun ne olduğu sorusu genelde, diğer yaşam formları göz önüne alındığında optimum nüfus ne olmalıdır? sorusuna bakılmadan ele alınır.
- Artan nüfusa yer açabilmek için yabani hayatın yok edilmesi kabul edilebilir bir fenalıktır.
- Bu noktada yok olan türler yaşayabilmek için yeterince güçlü olmadığı şeklinde görülme eğilimindedir.
- Uzun dönemde insan nüfusundaki azalma istenen bir amaç değildir.

Derin Yaklaşım:

- Gezegensel yaşam üzerindeki inanılmaz baskının nedeninin nüfus patlaması olduğu düşünülür.
- Sanayileşmiş toplumların etkisi oldukça büyükken, nüfusun azaltılması öncelikli amaç olmalıdır.

○ KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Sığ Yaklaşım:

- Gelişmekte olan ülkelerin yaklaşımı gelişmiş Batı toplumları gibi olabilmektir.
- Batı teknolojisinin küresel adaptasyonu, kültürel çeşitlilik ile uyumlu bir biçimde ve mevcut sanayileşmemiş toplumların olumlu özelliklerinin korunması ile sağlanmaktadır.

Derin yaklaşım:

- Sanayileşmemiş toplumların kültürlerinin, sanayileşmiş kültürün istilasına uğramaktan korunması gereklidir.
- Kültürel çeşitlilik insanlık düzeyinde tabiatta gördüğümüz biyolojik çeşitlilik gibi bir şeydir.

- Sanayileşmiş toplumlarda kültürel antropoloji eğitimine daha çok önem verilmelidir.

○ TOPRAK VE DENİZ ETİĞİ

Sığ Yaklaşım:

- Peyzajlar, ekosistemler, nehirler ve diğer doğa unsurları parçalar halinde ele alınmıştır.
- Bu parçalar birilerinin (insan, kurum ya da devlet) malıdır.
- Koruma tartışmaları, çoklu kullanım değeri ve fayda-maliyet analizi cinsinden değerlendirilir.
- Kaynak çıkarımının sosyal maliyeti ve uzun dönemli ekolojik maliyetler göz önüne alınmaz.
- Yaban hayatı koruma faaliyeti “gelecek insan kuşakları” için yapılır.
- Toprak erozyonu ya da yeraltı suyu kalitesinin düzelmesinde gelecek teknolojik süreçler büyük değişiklikler yapacaktır.

Derin yaklaşım:

- Dünya insana ait değildir. Örneğin; Norveç’in nehirleri, peyzajı, fauna ve florası sadece Norveçlilere ait değildir.
- İnsanlar sadece bir toprak parçasında yaşarlar, hayati ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakları kullanırlar.
- Hayati olmayan ihtiyaçları insan olmayanların hayati ihtiyaçları ile mücadele halindedir, insan ise diğerlerinin ihtiyaçlarını erteler.
- Şimdiki ekolojik yıkım teknoloji ile düzeltilemez.
- Kibirli sanayileşmiş toplumların eğilimleri durdurulmalıdır.

○ EĞİTİM VE BİLİMSEL GİRİŞİM

Sığ Yaklaşım:

- Çevrenin bozunması karşısında yapılması gereken daha fazla sayıda uzman yetiştirmektir.
- Uzmanlar ekonomik gelişme sürerken sağlıklı bir çevre nasıl elde edilir bunu araştırmalıdır.
- Gezegeni yönetmek için daha iyi teknolojilere ihtiyacımız vardır.
- Küresel ekonomik gelişme karşısında çevresel bozunma makul görülebilir.
- Pozitif bilimlere ağırlık verilmelidir (fizik, kimya gibi).

Derin Yaklaşım:

- Eğer makul politikalar uygulanabilirse, eğitim sistemi tüketim değeri olmayan varlıklara da duyarlılığı artırmaya konsantre olmalıdır.
- Yerel ve küresel kültürlerle vurgu yapan sosyal bilimlere ağırlık verilmelidir.

Arne Naess'e göre insanların kendilerine göre sebeplerle çevrelerine zarar verme lüksleri olmamalıdır. Sığ ekolojik yaklaşım doğrultusunda kaynakların sadece insanlar için olmasından bahsedilmesi yanlıştır, diğer türlerin kaynak ihtiyaçlarını da göz önüne alan derin ekolojik yaklaşım bunun için önemlidir. Naess'e göre örneğin; sığ ekolojik bir bakış açısıyla gelişmekte olan ülkelerdeki aşırı nüfus artışından bahsedilirken, sanayileşmiş ülkelerle ilgili bu tip bir yorum getirilmemektedir. Oysaki bu tip ülkelerin doğaya verdiği zarar, Bangladeş gibi ülkelerin fazla nüfusunun verdiği zarara kıyasla %100 daha fazlasıdır (Aktaran: Bodian, 1995, s.26; Aktaran: Tamkoç, 1994, s.99).

Arne Naess'in savunduğu temel tez, yeşil olarak nitelendirilebilecek bir toplum olmanın ön koşulunun, derin ekolojik felsefeyi hayata geçirmek olduğudur. Naess'in 1986 yılında kaleme aldığı Derin Ekoloji Hareketi adlı çalışmasında belirttiği gibi, bir topluluk olmak insan için önemlidir ve insanın kendisi, ailesi ve topluluğu için barınma, gıda, giyinme ve güvenlik ihtiyacı vardır. Topluluğun önemi bu noktada ortaya çıkar çünkü etik değer yargısı, estetik değer verme, düşünme kapasitesi ancak bu ortamda oluşur. Ancak her ne olursa olsun insana temel destek veren çevresindeki doğal çevredir (Sessions, 1995: xi).

Naess derin ekoloji yaklaşımı içinde yeşil bir toplumun karakteristik özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Ademi merkezîyetçidir,
- Tabana dayalı bir demokrasi ile yönetilir,
- Sosyal sorumluluğa ve karşılıklı yardımlaşmaya olumlu bakar,
- Şiddet içermez,
- İnsanlarda gönüllülük temelli sade bir yaşantı söz konusudur,
- Kendilerine güvenleri yüksektir,
- Göç yaygın değildir,
- Birkaç kuşak bir arada yaşar ve çalışır,
- Uygun bir teknolojiyi benimser,
- Sanayi ve tarımsal üniteler ufaktır,
- Yerleşim yerleri ve çalışma alanları yakındır,
- Toplu taşıma kullanılır,
- Toplumsal hiyerarşi yoktur,
- Erkek egemen değildir,
- Doğaya saygılıdır, yaşamın kutsallığına inanılır ve herkes doğayı kucaklar,
- Ekolojik tarım yapılır,

- Mono kültürden uzak orman varlığı söz konusudur,
- Hayvan fabrikaları yoktur (Naess, 1994, s.10).

Naess, bu ilkeleri sıraladıktan sonra insan benliğinin temelde ekolojik olduğunu savunmaktadır. Buna göre insanın bir çevre içinde yaşadığını söylemek yanlıştır çünkü Naess aslında insanı çevrenin bir parçası olarak görmektedir. Doğanın ise kendi için değerinin varlığı nedeniyle önemli olduğunu ve değerinin insana hizmet etme derecesiyle değerlendirilmemesi gerektiğini savunmaktadır (Naess, 1994, s.11).

Derin ekolojide bütün hayat formlarının kendini gerçekleştirme hakkı üzerinden 'biyosferik eşitlik' ilkesine varılmaktadır. Doğadaki bütün varlıklar eşit haklara sahiptir (Önder, 2003, s.162). Biyosferik eşitlik ilkesinde Naess, biyotanın eşit için değere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Organizmaların farklılaştırılmış değerlendirilmelerini reddeder. Derin ekolojinin önde gelen kalemleri Devall ve Sessions da çalışmalarında "ekosferdeki tüm organizmaların ve varlıkların, içsel ilişkili bir bütünün parçaları olarak, eşit için değere sahip olduklarını" vurgulamaktadırlar. Naess, bu ilkeye gelebilecek eleştirileri engellemek için "prensipte" diye bir ifadeyi eklemiştir. Çünkü gerçek uygulamalar bazı öldürmeleri, kullanmaları, bastırmaları zorunlu kılmaktadır. Ancak bu ifadeyi eklemesi eleştirileri engellememiştir (Aktaran: Drengson vd. 2011, s.110). Naess biyosferik eşitliğin bütün türlerin mutlak eşitliği anlamına gelmediğini ifade etmek için "eşit haklara sahip olmak" ile "eşit kendini gerçekleştirme hakkına" sahip olmak arasında bir ayırma gitmektedir (Önder, 2003, s.162). Naess, bütün türlerin eşit olduğunu söylemediğini, yalnızca yaşama hakkı ve kendini gerçekleştirme düzeyinden söz ettiğini vurgulamaktadır, zira türlerin ihtiyaçları ve yapabilecekleri birbirlerinden farklıdır demektedir (Naess, 1989, s.166).

3. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Uluslararası Çalışmalar ve Derin Ekoloji Yaklaşımı

Yukarıda da değinildiği gibi çevre sorunlarıyla mücadelede 1980'li yıllar önemli bir kırılma noktasıdır ancak bu noktaya gelmesini sağlayan çalışmaların temelleri 1970'li yılların hemen başında atılmaya başlamıştır. Çevreye ilişkin sorunların çağdaş toplumun geleceğini ve yaşam alanlarını tehdit ettiği görüşünde birleşen sanayici ve aydınlar, Cenevre'de Roma Kulübü adı altında toplanarak, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden konuya ilişkin bir rapor hazırlanmasını istemişlerdir. Meadows'un 1972 yılında Büyümenin Sınırları adıyla dünyaya açıkladığı rapor, gelecek 150 yıl içerisinde doğal kaynakların tükeneceği yönünde bir değerlendirme içermektedir. Raporda getirilen öneri sıfır büyümedir (*zero growth*); yani çevrenin korunması için nüfus artışının ve gelişmenin durdurulması. Raporda; hızlı bir biçimde ve kontrolsüzce gelişmenin zarar verici nitelikte olduğu ve mevcut kentsel alanlardan ziyade yeşil alanlara doğru gelişmenin olumsuz sonuçlar getirdiği vurgulanmıştır (Keleş vd., 2012, s.39, 40). Kulüp için benzeri bir rapor 1976 yılında tekrar hazırlanacaktır, ancak her iki rapora da gelen ortak tepki, bunların gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını engellemek yönünde hazırlanmış olduklarıdır (Keleş, 2016, s.648).

Çevre sorunlarına ilişkin çalışmalar bu raporlarla sınırlı kalmamıştır. BM Genel Kurulu 1972 yılında Stokholm'de İnsan Çevresi Konferansında toplanmıştır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 113 ülke tarafından kabul edilen bildirmede: insan-çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, çevre ve gelişme ilişkisi ile çevrenin korunmasının gelecek kuşaklar açısından önemine, ülkelerin iktisadi gelişme sorunlarına, yaşam koşullarının geliştirilmesine ve uluslararası iş birliğinin önemine değinilmiştir. Tüm bu konudaki çalışmaları yürütmek üzere BM Çevre Programı (*United Nations Environment Program-UNEP*) kurulmuştur (Keleş vd., 2012, s.40; Mengi ve Algan, 2003, s.19).

80'ler iklim değişikliği konusunun uluslararası kamuoyunun gündemine girmeye başlaması açısından da önemlidir. 80'lerin hemen başında bu konuda ilk önemli etkinlik olarak ele alınan ve Dünya Meteoroloji Örgütü (*World Meteorological Organization-WMO*), UNEP, BM Gıda ve Tarım Örgütü (*Food and Agriculture Organization of the United Nations- FAO*), BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (*United Nations Education, Science and Culture Organization-UNESCO*) ve Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization-WHO*) tarafından ortaklaşa düzenlenen Birinci Dünya İklim Konferansında, iklim değişikliğinin insanlar üzerine etkisi tartışılmıştır. Konferansın ardından Dünya İklim Programı kurulmuştur (Tekeli vd., 2010, s.85).

1983 yılında BM Genel Kurulu, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun kurulmasına karar vermiştir. Komisyon başkanlığına Gro Harlem Brundtland getirilmiştir. 1987 yılında tamamlanan ve Brundtland Raporu ya da Ortak Geleceğimiz (*Our Common Future*) adıyla bilinen raporda özetle; 'sürdürülebilir kalkınma' kavramından bahsedilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma, BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından "gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yetkinliklerini tehlikeye sokmadan, şimdiki gelişme ihtiyaçlarının karşılanması" olarak tanımlanmıştır (Hokkacı, 1998). Bu kapsamda, hem insan eliyle üretilen (örneğin; yollar ve tarlalar ve fabrikalar) hem de doğada hazır bulunan (örneğin; mineraller, su kaynakları gibi) tüm değerli kaynakların stoklarının değerini tartışarak, bir insan neslinden diğerine daimi olarak kalmak zorunda olduğunu ifade etmişlerdir (Harvey, 1996).

28 Eylül- 2 Ekim 1985 tarihleri arasında iklim değişikliği ve sera gazları konusunda ilk en önemli konferans olan Karbondioksit ve Diğer Sera Gazlarının İklim Değişimleri Üzerindeki Rolünü ve Etkilerini Değerlendirme Uluslararası Konferansı (*International Conference of The Assessment of the Role Of Carbon Dioxide and of Other Greenhouse Gases in Climate Variations And Associated Impacts*), Avusturya'nın Villach kentinde toplanmış ve sera gazlarının küresel ısınmaya ve deniz seviyesindeki artışa etkisi açık bir biçimde ifade edilmiştir (Tekeli vd., 2010, s.85). 1988 yılı Kanada öncülüğünde UNEP ve WMO'nun düzenlediği "Değişen Atmosfer: Küresel Güvenliğe Yönelik Çıkarımlar" konferansının düzenlendiği yıldır. Söz konusu uluslararası toplantıya 300'den fazla delege katılmıştır. Alınan kararların bağlayıcılığı olmasa da ilk defa hükümetlerin iklim değişikliği konusunda bir eylem planı oluşturmaya ve bunun yanında iklim konusunda bir uluslararası çerçeve sözleşme ortaya konulması ve Dünya Atmosfer Fonu kurulmasına çağırılmış olmaları açısından oldukça önemlidir. Sonuç bildirgesinde hükümetler ayrıca enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının

kullanımının arttırılması suretiyle sera gazı salımlarını 2005 yılına kadar 1988 yılındaki seviyesinin %20 altına indirmeye de davet edilmişlerdir (Tekeli vd., 2010, s.86).

1989 yılı Kasım ayında bu çalışmalar doğrultusunda Hollanda'nın Noordwijk kentinde "İklim Değişikliği Noordwijk Konferansı" toplanmıştır. Avrupa Topluluğu Komisyonunun, 11 uluslararası kuruluşun ve aralarında Türkiye'nin de olduğu 67 ülkenin katılım sağladığı bu konferansın sonunda yayımlanan Bakanlar Deklarasyonu ve kabul edilen Noordwijk Atmosfer Kirliliği ve İklim Değişikliği Bildirgesi ile sanayileşmiş ülkeler karbondioksit salımlarını 2005 yılına kadar 1989 yılı seviyesinde sabitlemeye çağırılmıştır (UNFCCC-Noordwijk, 2018; Tekeli vd., 2010, s.86).

1990'lı yıllarda iklim değişikliği sorunu artık dünya gündemindeki önemli yerini tam olarak almıştır. İklim değişikliğine ilişkin bilimsel çalışmalar yapan IPCC'nin kurulmasının ve ilk raporunun yayımlanmasının 1990'da olması bu bakımdan tesadüf değildir (Bulkeley, 2010, s.230).

1992 yılı Haziran ayında Stockholm Konferansının 20. yıldönümü nedeniyle Brezilya'da BM Çevre ve Kalkınma Konferansı/Rio Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonucunda 5 önemli belge kabul edilmiştir:

1. BMİDÇS
2. Rio Deklarasyonu
3. Gündem 21
4. Ormancılık Prensipleri
5. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (Yıldırım ve Öner, 2003, s.12; Uzmen, 2016).

Bu başlık altında bu kısma kadar incelenen uluslararası çalışmaların ve belgelerin çevre sorunlarına yaklaşımı genel olarak değerlendirildiğinde, 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara gelindikçe kapsamlarının yavaş yavaş daha iklim değişikliği odaklı olmaya başladığı ancak bunun yanında, merkezine insanı alan ve doğal kaynakların korunmasının gelecek insan kuşaklarının da bu kaynaklardan yararlanabilirliğini sağlamak doğrultusunda, yani sürdürülebilir kalkınma kavramıyla (Naess'in ifadesiyle sığ ekolojik bir yaklaşımla) ele aldıkları görülmektedir.

1990'lı yıllardan günümüze geldiğinde ise iklim değişikliğiyle ilgili eylemlerde ve uluslararası müzakerelerde göz önünde bulunduran ve iklim değişikliğiyle mücadelede ulusal ve uluslararası politikalara yön veren en önemli BM belgeleri aşağıdakilerden oluşmaktadır:

- 1992 yılında imzaya açılan BMİDÇS ve 1997 tarihli Kyoto Protokolü,
- 2015 yılından itibaren Milenyum Gelişme Hedeflerinin yerini alan BM 2030 Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Şekil-2) (kureselhedefler.org, 2018),

Şekil-2: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (skdturkiye.org, 2018- erişim tarihi: 18.08.2018)

- 2015 yılı Aralık ayında BMİDÇS uzanımında 21. Taraflar Konferansında kabul edilen ve 2020 yılından sonra iklim değişikliğiyle ilgili çalışmaların temelini oluşturacak olan Paris İklim Anlaşması,
- 17-20 Ekim 2016 tarihleri arasında Ekvator'un Kito şehrinde gerçekleştirilen BM HABİTAT III Konferansı sonucunda kabul edilen Kito Bildirgesi ve Yeni Kent Gündemi,
- IPCC Değerlendirme Raporları ve hazırlıkları devam 6. Değerlendirme Raporu kapsamında çalışılan Özel Raporlar:
 - 1,5 Derecelik Küresel Isınma
 - İklim Değişikliği ve Arazi Kullanımı
 - Okyanuslar ve Kriyosfer
 - Kent ve İklim Değişikliği Bilimi'dir (ipcc.ch, 2018).

Bu belgelerde de temel olarak sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinden sığ ekolojik bir yaklaşım söz konusu olsa da daha yakından yapılacak bir incelemede Arne Naess'in derin ekolojik felsefesi kapsamında yer alan bazı önemli unsurların da bu çalışmalarda yer aldığı ve bazı noktalarda ortaklıkların mevcut olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 1990'lı yıllardan günümüze iklim değişikliğiyle doğrudan ve dolaylı ilişkisi sebebiyle, iklim değişikliğiyle mücadele çalışmalarında öncelikle ele alınan söz konusu belgelerin sığ ekolojik yaklaşımla derin ekolojik yaklaşım arasında bir geçiş bölgesinde yer aldıkları ifade edilebilir. Bu yaklaşımı temellendirmek doğrultusunda Arne Naess'in derin ekolojik felsefeye göre kurgulanmış yeşil toplumunun temel nitelikleri, iklim değişikliğiyle mücadele ile ilintili söz konusu belgelerle bir arada aşağıdaki başlıklarda ele alınmıştır.

Adem-i merkezîyetçilik

Derin ekoloji, toplumsal örgütlenme bakımından adem-i merkezîyetçiliği ve temel toplumsal birim olarak ‘biyo-bölgeyi’ temel almaktadır. Biyo-bölge, insanın yaşadığı yer ve çevresinde yaşayan bitkiler, hayvanlar, akarsular, ormanlarıyla, kişinin tanıdığı bölgedir (Önder, 2003, s.179). Naess’e göre çevresel sorunların çözümünde politik desantralizasyona acil olarak ihtiyaç vardır, çünkü merkezi yönetimler mevcut krizlerin aşılmasında yetersiz kaldığını çoktandır göstermiştir (Elkins, 1989, s.56).

Derin ekolojinin yaklaşımına yakın bir biçimde yerelin ve yerelde yer alan unsurların ön plana çıkarılması hususu, iklim eyleminin güçlendirilmesine ilişkin uluslararası iklim değişikliği çalışmalarının da gündemindedir. Bu kapsamda özellikle kentlerin kastedildiği yerel düzey ön plana çıkmaktadır. Bugün gelinen noktada iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin insanların günlük yaşantısında açık bir biçimde görülüyor olması, sera gazı salımlarının en fazla oranda üretildiği ve insan faaliyetlerinin en fazla yoğunlaştığı yerler olan kentlere odaklanılmasını gerekli kılmaktadır. Küresel Gayri Safi Hasılanın %80’i kentlerde üretilmekte ve ekonomik güç kentlerde artmaktadır ancak kentsel alanlar, enerji tüketiminin %60-80’inden, doğal kaynak tüketiminin en az %75’inden ve dünyadaki karbon salımlarının %75’inden sorumludurlar (World Watch Dünyanın Durumu 2016 Raporu, 2016, s.xxxi). Dolayısıyla kentlerde gerçekleştirilen faaliyetlerin çevreye olan baskısının azaltılmasında odağa yerel düzeyin alınması büyük önem taşımaktadır.

Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi (*International Council for Local Environmental Initiatives-ICLEI*) küresel iklim değişikliği müzakerelerindeki bütün tarafları, BMİDÇS kapsamında 2010 yılında Meksika’nın Kankun kentinde yapılan 16. Taraflar Konferansı sonunda kabul edilen Kankun Kararlarını uygulamaya geçirmeye çağırmıştır. Söz konusu kararlar kapsamında yerel yönetimlerin, müzakerelerde Taraf ülkelerin hükümetleri kadar söz sahibi olmaları ve katılım sağlamaları kabul edilmiştir (Kuban vd., 2018).

Paris İklim Anlaşmasında iklim eylemine ilişkin istekliliğin kentlerin de içinde olduğu Anlaşmaya taraf olmayan paydaşlarca arttırılmasına ilişkin vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda kentlerin ve yerel düzeyin iklim değişikliğine müdahale edilmesindeki önemli rollerinin altı çizilmiştir. Kentler, önemli paydaşlar olarak hem azaltım hem de uyum eylemlerinde çabalarını bir üst seviyeye taşımaya davet edilirken, bu konuda daha bütünleşik yaklaşımlar geliştirmeleri ve sistematik davranmaları gerektiğine vurgu yapılmıştır (UNFCCC, Paris Agreement, 2018).

Ayrıca Marakeş’te BMİDÇS kapsamında gerçekleştirilen 22. Taraflar Konferansının karar belgesinde; iklim değişikliği konusunda yerel tecrübelerin ve iyi uygulamaların paylaşılmasının önemine değinilmiştir. Bütün bu paylaşımların gerçekleştirilmesi için iklim eylemine dönük bir ağ/platform kurulması öngörülmüştür (UN-HABİTAT-Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report, 2017).

Kentlerde ekosistem hizmetlerine yüksek oranda bağımlı bir ortam söz konusudur. Doğal kaynakların ve biyoçeşitliliğin yok edilmesi; iklim değişikliğine uyum ve azaltım faaliyetlerinde, Naess'in da derin ekolojinin ilkelerinin değindiği yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmaların başarıya ulaşamamasına neden olacaktır. Yerelin kendi doğal kaynakları, potansiyelleri ve çevresel sorunlarına ilişkin farkındalığı ve bilgi birikimi en üst düzeydedir. Ancak yerel düzeyde bu birikim doğrultusunda ortaya konulacak politikalarda odağa yalnızca insanın değil, bütün canlı ve cansız varlıkların alındığı bir yaklaşımın geliştirilmesi gereklidir.

Yerel düzeyin daha etkin rol üstlenmesi hem Naess'in hem de BM belgelerinin altını ortaklaşa olarak önemle çizdiği yerel kültürel kimliğin korunmasına ve ön plana çıkarılmasına da hizmet edecektir. Naess'in de ifade ettiği gibi yerel kültürel çeşitlilik aynı biyolojik çeşitlilik gibi önemlidir ve korunmalıdır (Naess, 1995a, s.71).

Tabana dayalı demokratik yönetim

Naess'e göre derin ekolojik yaklaşımının ve kurguladığı yeşil toplumun temel ilkelerinden bir diğeri olan tabana dayalı demokratik yönetim anlayışı, esasen iklim değişikliğine dayanıklı yaşam çevrelerine ulaşmanın en temel yoludur. Çünkü Naess'e göre iklim değişikliğiyle mücadele geleneksel anlayışımızdan öte, çok farklı meslek disiplinlerinin birlikte çalıştığı, iş birliği yaptığı bir yaklaşımla, her düzeyde katılımcılığın ve demokrasinin benimsendiği, iklim değişikliğine neden olan tüketim ve yaşam pratiklerinde değişime gidilen bir yaklaşım ile mümkündür (Naess, 1995a, s.71).

İklim değişikliğiyle ilişkili BM belgelerine bakıldığında 11. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan "Sürdürülebilir Şehirler ve Yaşam Alanları" kapsamında benzer bir yaklaşımın söz konusu olduğu ve Naess'in görüşleriyle uyum içinde katılımcı bir yönetim anlayışının hayata geçirilmesi üzerinde durulduğu görülmektedir. Söz konusu 11. Hedefin alt hedefleri kapsamında; kapsayıcı ve katılımcı bir yaklaşımla bütünleşik yerleşimler için kapasitenin geliştirilmesini ve bu çalışmalar sırasında özellikle kent yönetimlerine sivil toplumun da katılmasının önemine değinildiği görülmektedir (kureselhedefler.org, 2018).

Doğrudan "İklim Eylemi"ne ilişkin olan 13. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ise özellikle toplumsal hassas grupların, yerel toplulukların ve dışlanmış grupların ve bunların yanı sıra En Az Gelişmiş Ülkelerde ve gelişmekte olan Küçük Ada Devletlerinde iklim değişikliğiyle etkin mücadele için katılımcılığı sağlamak doğrultusunda finans, teknoloji ve kapasiteyi artıracak mekanizmalarla desteklenmelerine değinildiği görülmektedir (kureselhedefler.org, 2018).

BM Habitat III Zirvesinin sonuç bildirgesi olan Yeni Kent Gündeminde politika faaliyetleri kapsamında kapsayıcı yönetim, kapsayıcı kent planlama, kentlilik bilinci, katılımcılık, şeffaflık ve demokratikleşme ilkeleri üzerinde önemle durulmaktadır (BM Habitat III Yeni Kent Gündemi, 2016). Katılım, bilgiye erişim ve yargıya başvuru hakları önemli insan haklarından ve bu haklara erişim iklim değişikliğiyle mücadele için de elzemdir. Bu haklar bağlamında Rio Deklarasyonunun 10. Maddesinde ve

Aarhus Sözleşmesinde de ifade edildiği üzere, yerel toplulukların bilgiye erişimi ve kentlerini ilgilendiren bütün süreçlere katılımlarının sağlanması, iklim eyleminin amacına ulaşması ve kentli haklarının gerçekleşmesi açısından önemlidir. Zira yerel koşullar en iyi biçimde orada yaşayanlar tarafından bilinirler (MRFCJ-Rights for Action, 2017).

Günümüzde bu yaklaşımlar karşılığını ‘yeşil yönetim (*green governance*)’ kavramı ile bulmaktadır. Söz konusu kavram, doğal unsurların ve çevrenin ön planda tutulduğu, ekosistem hizmetleri ve biyoçeşitlilikle ilişkilendirilmiş bir kentsel ortamda kentli katılımının sağlandığı bir model olarak tanımlanmaktadır (Aktaran: Algan, 2017). Yerel düzeyde yeşil yönetişimin sağlanması için kentli hakları kadar diğer türlerin de haklarının göz önünde bulundurulması ve kente ilişkin karar alma süreçlerine kentlerdeki tüm paydaşların katılımının desteklenmesi, kentlerde yaşayan vatandaşların ve yerel yöneticilerin hak ve sorumluluklarını tanımlayan Gündem 21 belgesi doğrultusunda kurulan Kent Konseylerinin aktif hale getirilmesinin sağlanması ve Bütünleşik Yerel İklim Değişikliği Eylem Planları hazırlanması temel stratejiler olarak ele alınmaktadır (MRFCJ-Rights for Action, 2015; MRFCJ-Rights for Action, 2017).

Sosyal sorumluluk ve yardımlaşma

Naess’in derin ekolojisinde sosyal sorumluluk ve yardımlaşma önemli bir unsur olarak ele alınmaktadır. Çevresel sorunlar karşısında katkıyı maddi olarak buna gücü yetmeyecek ülkeler değil, zengin ülkeler yapmalıdır. Naess’e göre çevre kirletici etkenleri yoksul ülkelere yüklemek hayata karşı işlenen bir suçtur (Naess, 1995a, s.71).

İklim değişikliğiyle mücadelede temel BM belgesi olan ve 197 ülke tarafından kabul edilen BMİDÇS’de, taraf ülkeler gelişmişlik düzeyine göre bir ‘Ekler Sistemi’ ile sıralanmaktadır (UNFCCC, Essential Background, 2016). Buna göre;

- Ek-1 ülkeleri (gelişmiş ülkeler)¹: Bu gruptaki ülkeler 1992 yılında OECD üyesi olan devletlerden ve Geçiş Ekonomisine Sahip Ülkelerden (EİT) oluşmaktadır. En fazla salım azaltımı yapması beklenen ülkelerdir. Bu ülkeler ayrıca karbon yutak alanlarını korumakla ve Sekreteryaya sera gazı salımları ile ilgili verileri iletmekle yükümlüdür. Türkiye’nin de dâhil olduğu 42 ülke ve AB bu gruptadır.

¹ Almanya, ABD, AB, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Portekiz, Yeni Zelanda, Yunanistan, Lichtenstein, Monaco, Belarus, Güney Kıbrıs, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Hırvatistan, Türkiye (UNFCCC-Parties and Observers, 2016).

- Ek-2 ülkeleri²: Ek-1'in alt kümesidir ve Ek-2 listesinde yer alan ülkeler Ek-1'in OECD'ye üye olan ama EİT'e üye olmayan ülkeleridir. Gelişmekte olan ülkelerin ve EİT ülkelerinin iklim değişikliğine uyum kapasitelerinin artırılması için finansman desteği sağlamak ve çevre dostu teknolojilerin bu ülkelere transfer edilmesi ile yükümlüdürler. Bu grupta 23 ülke ve Avrupa Birliği yer almaktadır.
- Ek dışı ülkeler (gelişmekte olan ülkeler): Bu ülkeler iklim değişikliğinin etkilerine karşı oldukça hassas olan ülkelerdir. Sözleşmede bu ülkelerin özel koşullarının tanınması ve gerekli olan finansal ve teknolojik desteğin verilmesi taahhüt edilmektedir. Bu ülkeler belirli bir yükümlülük altına alınmamaktadırlar. Bu grupta halen 153 ülke bulunmaktadır (UNFCCC-Parties and Observers, 2018).

Özellikle Ek-2 listesinde yer alan ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yardım kapsamındaki yükümlülükleri BMİDÇS'de aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır;

- İklim sisteminin eşitlik temelinde, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kapasiteler ilkelerine uygun olarak korunması,
- İklim değişikliğinden etkilenecek olan gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç ve özel koşullarının dikkate alınması,
- İklim değişikliğinin önlenmesi için alınacak tedbirlerin etkin ve en az maliyetle yapılması,
- Sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve alınacak politika ve önlemlerin ulusal kalkınma programlarıyla bütünleştirilmesi,
- Taraf ülkelerce kendi ülke sınırlarından kaynaklanan sera gazı salımlarının azaltılması,
- Sera gazı salımlarına sebep olan gelişmiş ülkeler tarafından maliyetlerin üstlenilmesi ve gelişmekte olan ülkelere yardım edilmesi,
- Gelişmiş ülkelerin alınacak önlemlerde liderlik etmesi, konularında uzlaşmışlardır (BMİDÇS, 2004, s.6, 7).

BMİDÇS kapsamında sürdürülebilir kalkınma vurgusu söz konusu olsa da Arne Naess'in yaklaşımına temel sağlayacak unsurları da beraberinde barındırdığı ve ilke olarak gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yardım etmesinin üzerinde önemle durulduğu görülmektedir.

Benzer biçimde 13. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan "İklim Eylemi'nin alt hedefleri kapsamında iklim değişikliğinden kaynaklanan afetler ve riskler karşısında bütün ülkelerin dayanıklılık ve uyum kapasitelerinin güçlendirilmesi ve BMİDÇS kapsamında yukarıda değinilen ve gelişmiş ülkelerin üstlendiği, gelişmekte olan

² Almanya, ABD, AB, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Portekiz, Yeni Zelanda, Yunanistan (UNFCCC- Parties and Observers, 2016).

ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak kullanılmak üzere 2020 yılına kadar yıllık 100 milyar ABD Doları değerinde taahhüdün gerçekleştirilmesi ve Yeşil İklim Fonu'nun tam olarak faaliyete geçirilmesi üzerinde durulmaktadır (kureselhedefler.org, 2018).

Paris Anlaşmasında, ana iklim sözleşmesi olan BMİDÇS'in ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre sıralandığı eklerine (Ek-1, Ek-2, Ek-dışı) hiçbir atıf bulunmamaktadır. Bunun yerine, gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülke ifadeleri kullanılmış olup, hangi ülkelerin gelişmiş, hangi ülkelerin ise gelişmekte olan ülke kategorisinde yer aldığı henüz açıklığa kavuşturulmamıştır. Paris Anlaşmasında gelişmiş ülkelerin ekonomi genelinde mutlak salım azaltım hedefi olarak sürece liderlik edeceği ifadesi yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise azaltım çabalarını geliştirmeye ve bu çabalarını zamanla farklı ulusal koşullarına göre ekonomi genelinde salım azaltımı veya sınırlandırmaya dönüştürmeye teşvik edilmiştir. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere hem sera gazı salımlarının azaltımı hem de iklim değişikliğine uyum yükümlülüklerini yerine getirmelerinde Yeşil İklim fonu ve diğer araçlar aracılığıyla finans desteği sağlayacağı da hüküm altına alınmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğiyle mücadelede teknoloji ve kapasite geliştirme desteği sağlamaya yükümlüdür (UNFCCC, Paris Agreement, 2018).

Doğaya saygı doğrultusunda bireysel dönüşüm ve gönüllülüğe dayalı sade bir yaşantı

Derin ekolojinin önceki başlıklarda ifade edilen önermelerine bakıldığında toplumsal ve siyasal değişim kadar ve hatta bunlardan da öte bireysel değişimle ilgili olduğu görülmektedir. Naess'e göre insan zaten yeterli düzeyde bu bilinç değişikliğini gerçekleştirebilirse toplum da düzene girecektir, uyum ve barış yakalanacaktır (Naess, 1995b, s.447). Naess'in bu yaklaşımı esasen 13. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan iklim eyleminde karşılığını bir anlamda bulmaktadır, zira alt hedefler kapsamında sera gazı azaltımı ve iklim değişikliğine uyum konuları yanında, iklim değişikliğinden kaynaklanan etkilerin azaltılması doğrultusunda eğitim ve farkındalık çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve insani ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda ölçüt olarak iklim değişikliği konusunda birincil, ikincil ve üçüncül öğretim programlarına azaltım ve uyum ve etkiler başlıklarının eklendiği ülkelerin sayısının alındığı görülmektedir (kureselhedefler.org, 2018).

BMİDÇS'nin 4. maddesi "Yükümlülükler"i açıklamakta, bu kapsamda Taraf ülkeler arasında bilgi paylaşımı ve iş birliğinin önemi vurgulanmaktadır. BMİDÇS'nin 6. maddesi ise "Öğretim, Eğitim ve Kamu Bilinçlendirmesi" başlığını taşımaktadır ve söz konusu madde iklim değişikliğiyle mücadelede esas olan bireysel dönüşümü sağlamaya temel teşkil edecek öğretim ve eğitim imkânlarının sağlanmasını kapsamaktadır (BMİDÇS, 2004, s.7-12). İklim değişikliğiyle ilgili bu türden eğitimlerin Naess'in belirttiği bireysel dönüşüme önyak olma potansiyeli vardır. Naess bu hedefle uyumlu olarak derin ekolojinin toplumsal bir hareket olduğunu, ülkelerinin eyleme geçmek için zaten kişiye bir bilinç değişikliği getirmekte ve gerekli olan iç enerji vermekte olduğunu ifade etmektedir. Naess'e göre makul politikaların hayata geçirilmesi halinde eğitim sistemi tüketim değeri olmayan varlıklara da duyarlılığı arttırabilecektir. Toplumu

oluşturan bireyler bu dönüşümü gerçekleştirebilmek için ekosofilerini farklı felsefe ve dinlerden besleyebileceklerdir. Naess, bu nedenle derin ekolojik yaklaşımın genel geçer yeşil parti programı gibi bir program önermesi olmasının zaten beklenemeyeceğini vurgulamakta ve derin ekolojinin bir programı olmamasına yönelik eleştirilere yanıt vermektedir. Naess kısaca durumu, “her şey siyasetle ilgilidir, fakat siyaset her şey değildir” şeklinde özetlemektedir (McLaughlin, 1995, s.85; Naess, 1995a, s.71).

IPCC'nin hazırlıkları süren 6. Değerlendirme Raporu kapsamında Eylül 2018'de yayımlanan en güncel Özel Raporu olan 1,5 Derecelik Küresel Isınma Raporunda da benzer bir yaklaşımın benimsendiği ve yalnız siyasetçilere değil toplumun tüm kesimlerine ve bireylere tüketim alışkanlıkları ve politika geliştirme süreçleri bağlamında değişim çağrısında bulunulduğu görülmektedir. (IPCC SR15, 2018).

Göçün yaygın olmaması

Arne Naess derin ekolojik yaklaşım içinde yeşil bir toplumun temel özelliklerinden birini göçün yaygın olmaması olarak tanımlasa da bugün iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan önemli bir sorun başlığı, iklim değişikliğine bağlı göçler ve bunlar sonucu ortaya çıkan mültecilik ve ulusal güvenlik sorunlarıdır.

IPCC'nin 1,5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporunda konunun ulaşabileceği boyutların altı önemle çizilmektedir. Raporun ortaya koyduğu bulguların, küresel düzeyde iklim değişikliğinin sonuçlarına bağlı olarak canlı türlerinin zarar görmesinin iklim soykırımı (*climate genocide*) düzeyine varabileceği ve bazı türlerin tamamen yok olacağına işaret ettiği şeklinde yorumlanmaktadır (Wallace-Wells, 2018). Bu durumun daha da kıt hale gelecek kaynaklar için çatışmayı ve şiddeti tetikleyeceği ortadadır. İklim değişikliğinden kaynaklanan doğal felaketler nedeniyle göç eden insanların sayısı her geçen gün artmakta ve sorunun çözümü giderek güçleşmektedir (IDMC, 2016). BM'nin açıkladığı verilere göre 2008 ile 2016 yılları arasında yaşanan aşırı hava olayları ve diğer felaketler nedeniyle yer değiştiren insanların sayısı ortalama 25,3 milyon kişidir. İlerleyen zaman içinde bu sayının artması ise kaçınılmaz olacaktır (un.org, 2018).

İklim değişikliğine bağlı göçlerin sadece insanlar için değil aynı zamanda canlı türleri için de geçerli olduğu unutulmamalıdır (Welch, 2017, Moore, 2011). Bu durum iklim değişikliğinin etkileri bağlamında sadece insanların değil tüm canlıların benzer tepkiler verecek şekilde aynı olumsuz koşulları deneyimledikleri şeklinde yorumlanabilir. Üstelik yaşadıkları bu olumsuz koşulların sebebi de deşillerdir, temel sebep insan faaliyetleridir. Naess'in biyosferik eşitlik ilkesi ironik bir biçimde burada iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında dolaylı olarak gerçekleşmiş olmaktadır. En azından insanlar kadar diğer canlıların ve hatta cansız varlıkların da bu etkilere eşit derecede maruz kalması bağlamında gerçekleşmektedir.

Uygun teknolojilerin benimsenmesi

İklim değişikliğiyle mücadelede temel belge olan BMİDÇS uzanımında kabul edilen Paris İklim Anlaşması altında müzakereler pek çok başlığın yanı sıra “Teknoloji Geliştirme ve Teknoloji Transferi ve Kapasite Geliştirme” başlıkları kapsamında devam etmektedir (UNFCCC, Paris Agreement, 2018).

BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 9 nolu hedefi olan “Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı” kapsamında 2030 yılına dek her ülkenin çevreye daha duyarlı, temiz teknolojilere sahip olması hususu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere bütün ülkelerde, sanayi üretiminde ve altyapılar bağlamında sürdürülebilirliği sağlamak doğrultusunda yenilikçiliğin teşvik edilmesi üzerinde durulmaktadır (kureselhedefler.org, 2018). Ancak söz konusu BM belgelerindeki yaklaşımların doğal kaynakların insana daha uzun süre hizmet etmesiyle ilgili olarak korunmasına dönük teknolojik gelişmeyi işaret ettiği ortadadır.

Naess’in yaklaşımında ise dünya insana ait değildir ve doğal kaynaklar kendi için değerleriyle önemlidir. İnsanlar temel ve hayati ihtiyaçlarını karşılamak için bu kaynakları kullanmalıdırlar. Arne Naess’in derin ekolojik yaklaşımının uygun teknolojilerin benimsenmesi daha yumuşak teknolojilerin kullanılmasına yöneliktir. Bu bakımdan Naess’in bu başlık altındaki yaklaşımı ile BM belgelerinin yaklaşımı bir arada değerlendirildiğinde tamamıyla zıt oldukları görülmektedir. Çünkü derin ekolojiye göre şimdiki ekolojik yıkım teknoloji ile düzeltilemez. Ekolojik yıkımın düzeltilmesi Naess’in kibirli olarak nitelendirdiği gelişmiş ülkelerin davranışlarını değiştirmeleriyle ilgilidir. Tam da BMİDÇS’nin kabul edildiği yıl olan 1992 yılında küresel iklim değişikliğinin ortaya çıkmasında sorumluluğu olan ülkelerden biri olarak ele alınan Amerika Birleşik Devletleri’nin Başkanı Bush tarafından söylenen ve gelişmekte olan ülkelere yardımların azaltıldığı meşhur beyanı “Amerikan yaşam tarzı müzakerelere konu edilemez!” (Aktaran: Vidal, 2012) ya da geçtiğimiz yıl Paris Anlaşmasından çekilme kararı alan ve 2020 yılına dek tamamen çekilmiş olacaklarını ilan eden Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Trump’ın iklimin değiştiğini kabul etmekle birlikte bunun düzeleceğini ve insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bir konu olup olmadığına dair şüpheleri olduğuna dair açıklamaları yanında iklim değişikliğiyle mücadeleye milyarlarca dolar harcayamayacağına ilişkin beyanı (Aktaran: Tutton, 2018) Naess’in sözünü ettiği gelişmiş ülke yaklaşımları kapsamında ele alınabilecek türdendir.

Kompakt yerleşim deseni ve iyi kurgulanmış toplu taşıma sistemi

Naess, derin ekoloji kapsamında birkaç kuşağın bir arada olduğu, yerleşim yerlerinin ve çalışma alanlarının birbirine yakın olduğu ve toplu taşımanın kullanıldığı bir yerleşim sistemini derin ekolojik yaklaşım çerçevesinde oluşturmak istediği yeşil toplumun temel nitelikleri içerisinde saymıştır (Naess, 1994, s.10).

İklim değişikliğine dayanıklı kentsel planlama denildiğinde özellikle ‘kompakt kent’ ve ‘eko-kent’ yaklaşımlarının öne çıktığı görülmektedir (Jabareen, 2006, s.46; EC

EUROPA, 2018). Her iki yaklaşımda da ortak olan kompaktlık, yapılı çevrede yakınlık ve ilişkili olmak ile açıklanabilecek bir kavramdır ve yeni kentsel gelişmelerin mevcut yapılı kentsel alandaki uygun yerlerde, komşuluk planlaması yaklaşımı ile planlanmasını içermektedir. Bu komşuluk ünitelerinde toplumun farklı kesimlerinin ve farklı yaş gruplarının toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak biçimde bir arada yer alması esas olarak görülmektedir. Bu tip yerleşme biçiminde kentin çeperlerde yayılmasını önleme boyutu da söz konusudur. Bu stratejiler sayesinde kırsal alan korunmakta, sosyal etkileşim ve bunun yanında kentsel servislere erişim imkânı artmaktadır (Tuğaç, 2018).

Söz konusu modellerde iyi gelişmiş bir toplu taşıma sistemiyle iş, konut ve kentsel donatılara erişimin mümkün kılınması, doğal kaynakların etkin kullanıldığı iklim değişikliğine dayanıklı kentleşme amaçlanmaktadır. Çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı en aza indirirken, ulaştırma sektöründe enerji kullanımını en az seviyede tutan, en üst düzeyde faydanın elde edilmesini öngören ve iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının azaltılarak kontrol altına alınmasını sağlayan bir modeller olarak ele alınmaktadır (ecocompactcity.org, 2017).

Bu modeller ile Naess'in derin ekoloji yaklaşımında ortak öğeler bulunduğu görülmektedir. Benzer yaklaşımlar 11. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan "Sürdürülebilir Kentler ve Yerleşimler"de de tanımlanmaktadır ve 2030 yılına dek özellikle toplumsal hassas grupların ihtiyaçlarının ön planda tutularak; toplu taşıma sistemlerinin kentlerde yol güvenliği ile birlikte geliştirilmesinin hedeflenmekte olduğu belirtilmektedir. Ancak bu hedefin kapsamında aynı zamanda doğal kaynakların etkin kullanımının olduğu ve esasen temel amacın ekosistem hizmetlerinin aksamaması doğrultusunda doğal kaynakların insana yararlılık durumunun devam ettirmesi olduğu anlaşılmaktadır (kureselhedefler.org, 2018). Oysa Naess'in derin ekolojik yaklaşımında doğal kaynaklar sadece kendi içkin değerleri bakımından değerlidir.

Toplumsal bütünleşmenin sağlanması ve toplumsal cinsiyet eşitliği

Toplumsal bütünleşmenin desteklenmesi açısından özellikle yaşlılar, özürllüer, çocuklar, kadınlar, kent yoksullarının oluşturduğu toplumsal hassas grupların ihtiyaç ve taleplerinin göz önünde bulundurulması ve toplumsal eşitliğin sağlanması BM kaynaklı hemen bütün önemli uluslararası belgelerde ifade edilen temel bir konudur.

BMİDÇS'nin de temel ilkelerinden biri olan uluslararası alanda eşitlik ilkesi, BM Habitat III Konferansı sonucunda kabul edilen Kito Bildirgesinde toplumsal hassas gruplara ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 5.'si olan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği"nde özellikle kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın her yerde sona erdirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması üzerinde önemle durulduğu görülmektedir (iklim.cob.gov.tr, 2018; BM Habitat III, 2016; kureselhedefler.org, 2018). Bu yaklaşımlar Arne Naess'in yeşil bir toplumun temel özellikleri kapsamında önemle ele aldığı erkek egemen olmama ve toplumsal hiyerarşik yapının ortadan kaldırılması prensipleriyle uyum içindedir. Söz konusu yaklaşımların

Arne Naess'in derin ekolojisindeki kapsama erişmesi doğrultusunda doğal unsurları da içerecek biçimde geliştirilmesi gereklidir.

Ekolojik tarım ve ormancılık faaliyetleri

IPCC'nin 5. Değerlendirme Raporu kapsamında II. Çalışma Grubu tarafından üretilen raporda küresel sıcaklık artışına bağlı olarak kuraklıkla mücadele eden ya da tersine yağış miktarındaki aşırılığa bağlı olarak sele maruz kalan bölgelerde, gıda güvenliğini tehdit edecek biçimde tarım ve mera alanlarının vasıflarını yitirmekte olduğu ve özellikle kırsal alanlar üzerinde iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin yakın bir gelecekte görülebilecek düzeyde ve hızlı olacağı öngörülmektedir (IPCC WGII SPM, 2014, s.19). Söz konusu rapora göre özellikle suya erişim ve tedarikinde, gıda güvenliğinde ve tarımsal gelirden sıkıntılar yaşanacaktır. Üretim alanlarının değişimi sadece yenilebilir değil, yenilmeyen sanayi ürünlerinin yetiştirme alanları için de söz konusu olacaktır. Bu ise özellikle kırsal alanlarda yaşayan fakir nüfusun daha da fakirleşmesine neden olacaktır. Özellikle hassas gruplar, kadınlar ve kadınlarca yönetilen birlikler toprağa, modern tarım tekniklerine, altyapıya ve eğitime ulaşamayan topluluklarda bu etkilenme daha fazla miktarda yaşanacaktır (IPCC WGII SPM, 2014, s.19).

İklim değişikliği ile özellikle bitki büyüme, çiçeklenme sürelerinde farklılaşmalar ortaya çıkmakta ve yıllar arasında ürün verimlerinde farklılaşmalar görülmektedir (NASA, 2016). Konunun sadece gıda güvenliği bağlamında ele alınması söz konusu değildir. Tarım sektörünün dikkatle ele alınmasının gerekli olmasının bir diğer nedeni de iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının bir kısmının tarımsal etkinlikler sonucu ortaya çıkmasıdır (Öztürk, 2002, s.52). Tarımsal faaliyetler sırasında bilinçsizce kullanılan tarımsal ilaçlarla toprak ve su kaynakları kirletilmekte ve bu durum çevresel felaketlerin daha da kötüleşmesine ve içinde insanın da olduğu bütün canlı varlıkların yaşamlarının zarar görmesine neden olmaktadır. Önceki başlıklarda da ifade edildiği gibi derin ekolojik yaklaşımda ekolojik tarım uygulamalarının yapılması, sadece insan sağlığı açısından değil, tüm türlerin ve sistemlerin dâhil olduğu biyosferik bir bakış açısıyla ortaya konulmuş olan bir düşüncedir.

Derin ekoloji yaklaşımında yukarıdakilere ek olarak mono kültürden uzak bir orman varlığının oluşturulması üzerinde durulmaktadır. BMİDÇS'in 4. maddesi olan Yükümlülükler başlığı altında, orman alanları ve bunlar yanında okyanusları ve diğer kara, kıyı ve deniz ekosistemlerini de içerecek şekilde söz konusu kaynakların sürdürülebilir yönetimini sağlayacak biçimde sera gazı ve yutak haznelerinin korunarak, takviyelerinin iş birliği içinde yapılması hükmüne bağlanmıştır (BMİDÇS, 2004, s.7)

BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 15 nolu hedefi olan "Karasal Yaşam"da orman alanlarının, sulak alanların ve ekosistemlerin korunarak restore edilmesine yönelik alt hedeflerin tanımlanmış olduğu görülmektedir. Ancak bu tanımlamaların hemen ardından söz konusu faaliyetlerin kaynakların sürdürülebilir kullanımlarını temin etmek doğrultusunda yapıldığı ifade edilmektedir. Yani doğal unsurlar Arne Naess'in ifadesiyle içkin değerleri dolayısıyla değil, kullanım değerleri ve insana yararlılıkları

bağlamında ele alınmakta ve özellikle yerel halkların geçim kaynaklarının korunması doğrultusunda değerlendirilmektedir (kureselhedefler.org, 2018).

Benzer bir yaklaşım 14. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan “Sudaki Yaşam” için de geçerlidir. Alt hedefler başlangıçta Arne Naess’in bakış açısıyla uyumlu olarak okyanusların eski haline döndürülerek, uluslararası hukuk kuralları ve bilimsel bilgiler doğrultusunda bazı balıkçılık türlerinin yasaklanmasını da içerecek düzeyde tedbirlerin hayata geçirilmesi ve denizel biyoçeşitliliğin korunmasını içerse de alt hedefler kapsamında bu kaynakların da sürdürülebilir kullanımının sağlanması vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Bu sürdürülebilir kullanımın özellikle Küçük Ada Devletlerindeki halkaların geçimine yönelik yani insana yönelik boyutunun olduğu anlaşılmaktadır (kureselhedefler.org, 2018).

Hayvansal Ürün Tüketimi

Naess’in derin ekolojisinde hayvan fabrikalarının olmaması dikkati çekmektedir. FAO 2006 yılında hazırlamış olduğu *Livestocks’s Long Shadow* adlı raporda hayvancılık sektörünün iklim değişikliği ve hava kirliliğine olumsuz yönde katkı sağladığı üzerinde durulmuştur. Rapora göre hayvancılık sektörü aynı zamanda arazi, toprak ve su kaynaklarının zarar görmesine ve bioçeşitlilik kaybına neden olmaktadır (FAO, 2006).

Johns Hopkins Üniversitesinde Kim vd. tarafından 2015 yılında yapılan bir araştırmada da iklim değişikliğini azaltmada hayvansal ürünlerin tüketiminin azaltılmasının katkısı değerlendirilmiştir. Hayvancılık sektörünün küresel sera gazı salımlarının %14,5’nden sorumlu olduğundan bahisle, bu oranın ulaştırma sektörünün oranını bile geçtiğine değinilmiştir. Oranın bu denli yüksek olmasına neden olan hayvancılık sektöründen kaynaklı metan gazıdır. Bunun yanında hayvanların otlatılması sonucunda ormansızlaşmanın meydana gelmesi, yem bitkisi üretimi sırasındaki tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan salımlar ve gübrenin bu etkiyi güçlendirdiği belirtilmektedir. Çalışmanın en önemli bulgusu, et ve süt tüketiminin devam etmesi halinde, tarım dışı sektörlerde ciddi salım azaltımı gerçekleştirilse bile Paris Anlaşmasında hedeflenenin aksine küresel sıcaklık artışının 2 C°’yi aşacağını tespit edilmesidir. Dolayısıyla iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerini azaltmak doğrultusunda et ve süt tüketimi ciddi şekilde azaltılmalıdır (Kim vd., 2015, s.1).

IPCC’nin Eylül 2018 yılında yayımlanan en güncel raporu 1,5 Derecelik Küresel Isınma Raporu da bu bulguları destekler niteliktedir ve Raporda hayvancılık yönetiminin önemine değinilmiştir (IPCC SR15, 2018, s.18). Hayvancılık sanayisinin gelişimi çevre ve halk sağlığını tehdit eden, azot oksit ve metan gazı salımlarını ortaya çıkartan ve doğal kaynakları kirleten etkilerle birlikte olmaktadır (tr.boell.org, 2018).

Sonuç ve Değerlendirme

Paris İklim Anlaşması yasal köklerini 1992 yılında kabul edilen BMİDÇS’den almakta ve küresel iklim kriziyle mücadelede yol haritasını tanımlayarak, bireylere ve gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere düşen görevleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu

yöndeki uluslararası çabalar ve müzakereler devam etmektedir ve 2018 yılı Aralık ayında Polonya'nın Katoviçe kentinde gerçekleştirilecek 24. Taraflar Konferansında IPCC'nin 1,5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporunun bilimsel bulguları ışığında "Paris Kural Kitabı"nın ortaya konulması hedeflenmektedir.

İnsanların gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ortaya çıkarttığı kirlilik ve doğal tahribatın sonuçları daha önce hiç ulaşmadığı boyutlara gelmiş durumdadır. Korumacılık anlayışı, çalışma kapsamında da detaylarıyla ifade edildiği gibi 1970'li yıllarda korunan alanların rekreasyon değeri ön planda tutularak başlamış olsa da 1980'li yıllarla beraber korumacılık faaliyetlerinin biyolojik çeşitliliğin öneminin anlaşılması ve ekosistem içinde tüm canlı ve cansız varlıkların birbiriyle ilişkili olduğunun bilimsel çalışmaları ortaya konulmaya başlamış olması sonucunda bir üst seviyeye evrildiği görülmektedir. Doğal sistemlere ilişkin bilgi düzeyinin henüz bugünkü kadar gelişmemiş olduğu bir dönemde 1980'li yıllarda, derin ekoloji yaklaşımının temel ilkelerini ortaya koyan Naess'in fikirleri gerek o dönem gerekse günümüz için radikal görüşler olarak ele alınabilir.

Literatür değerlendirildiğinde çevre sorunlarına ilişkin çalışmaların 1970'li yıllarla beraber başlamış olmasına karşın günümüzün çevre sorunları alanında en üst seviyede yer alan sorunu olan iklim değişikliği sorununa ilişkin bilinçlenmenin güçlü ve yaygın bir biçimde 1990'lı yıllarla beraber geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Şüphesiz bunda IPCC'nin kurulmuş olması ve gerçekleştirdiği bilimsel çalışmaların büyük önemi ve katkısı vardır. Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmede 1990'lı yıllardan günümüze BM tarafından yürütülen çalışmalarla ortaya konulan uluslararası kabul görmüş iklim değişikliğiyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili belgelerde, sığ ekolojik yaklaşımı temsil eden ve insanı odak alan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının hala baskın olduğu; öte yandan Arne Naess'in derin ekoloji yaklaşımıyla ortak hususlar da taşımaya başladığı tespit edilmiştir. Söz konusu belgelerin içerikleri bakımından 1990'lı yıllar öncesi belgelere kıyasla sığ ekoloji ile derin ekoloji arasında bir geçiş bölgesinde yer aldıkları değerlendirilmektedir.

Bugün doğayı bütün varlıkların için değeri ve biyosferik eşitlik ilkesi çerçevesinde korumak şöyle dursun, sürdürülebilir kalkınma kavramının önerdiği biçimde "kaynakları kullanmada ve bugünkü ihtiyaçları karşılamada yarınki insan kuşaklarını düşünmek" düzeyinde dahi gerçekleştirilemediği görülmektedir. Zaten sorunun temeli de insanı temel alan ve her şeyimizi borçlu olduğumuz doğal kaynakları ötekileştiren bu tanımlamadır. Mevcut üretim sistemi doğada yaşayan diğer varlıkların da hakları ve gelecekleri olduğunu düşünmek bir tarafa, doğal sistemin döngüsünü sağlayan kaynakların ortadan kaldırılmasında, kirletilmesinde herhangi bir sakınca görmemekte; üretimin sürdürülebilmesi için insanların ihtiyaçları dışında satın almaları için istek duyacağı ürünler ortaya konulup, pazarlanmakta ve bu akış içinde tüm gezegenin varlığı tehlikeye atılmaktadır. Naess'in de ifade ettiği gibi, doğal ağ içinde insan, ağın bir parçası, bir uzvudur. İnsan, dışında kalan diğer canlı ve cansız varlıkları ötekileştirmek ve onları tahakküm altına almak hakkına ve şansına sahip değildir. Sığ ekolojik görüş çerçevesinde yüksek teknolojiye güvenen ve sorunları bununla aşabileceğine inananları doğa daima hazırladığı kötü sürprizleriyle yanıltmıştır.

Günümüzde yaşadığımız ekolojik krizin seviyesi, sığ ekolojik yaklaşımlarla çözümün elde edilemeyeceğini her geçen gün daha net bir biçimde göstermektedir. İnsan faaliyetleri sonucunda ortaya çıktığı başta IPCC olmak üzere pek çok bilimsel çalışmayla ispatlanan iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları, artık sadece bilim insanlarının araştırma konusu olmaktan çıkmış ve günlük yaşantımıza yansımaya başlamıştır. Sığ ekolojik yaklaşımın ve bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma tanımının, aynı korumacılık tanımının 1970'li yıllarda geçirdiği dönüşüme benzer biçimde bir üst aşamaya evrilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu konudaki en ciddi uyarıyı IPCC'nin hazırlıkları süren 6. Değerlendirme Raporu kapsamında BMİDÇS Taraflar Konferansının talebi üzerine hazırladığı 1,5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporu ortaya koymaktadır. Raporun, devletlerin mevcut sistemin devamı niteliğinde olan ve Paris İklim Anlaşmasının küresel sıcaklık artışını 2 derecenin altında tutmak ve 1,5 derecede sınırlandırmak üzere gayret gösterilmesi hedefini gerçekleştirmek doğrultusunda ortaya koydukları niyet edilmiş ulusal katkıların yeterli olmadığını; ekonomi ve çevre alanındaki politikalardan bireysel tüketim alışkanlıklarına varana dek tüm düzeylerde acil paradigma değişikliklerinin yapılması gerektiğini vurgulayan içeriğinden, durumun ivediliği ve önemi net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, insan odaklı ve ekonomik temelli içeriğinden evrilerek insanın da parçası olduğu bütün ekolojik sistemin çevresel, sosyal ve ekonomik değerini kapsayacak bir düzeyi tanımlar hale gelmelidir. Bütün canlı ve cansız varlıkların çeşitliliğinin korunması ve içinde insanında yer aldığı tüm canlı varlıkların gelecek kuşaklarının haklarının bir arada değerlendirilmesi sürdürülebilir kalkınma kavramının yeni tanımının kapsamı içinde yer almalıdır. Doğayı kullanabildiğimiz ölçüde değil, sadece var olduğu için sevmek ve onun unsuru olan her varlığa saygı göstermek öğrenilmesi gereken önemli bir konudur. Bu anlayış doğrultusunda hiçbir şekilde yararlanmadığımız herhangi bir canlı ya da cansız varlık değersiz kabul edilmemelidir. Çünkü tüm varlıkların etkileşim içinde olduğu bir ağ içinde, değersiz bulunan bir parçanın fonksiyonu tahminlerin de ötesinde önemli rol oynuyor olabilir. Mevcut bilimsel bilgi ve kapasiteyle bu değer anlaşılamıyor olunması onu değersiz kılmaz ve zaten tüm varlıklar sadece var olmalarından dolayı, hiçbir nedene ihtiyaç duyulmaksızın mutlak değerlidir.

İnsanların düşünce yapılarında, mevcut sistemde, insanların kendilerini doğada gördükleri yer konusunda ciddi görüş değişikliklerine ihtiyaç vardır. Yapılan çalışmada derin ekolojide çok farklı görüşlerin ve inanışların kendilerine yer bulabilmiş oldukları görülmüştür ve bu farklı görüşler ve inanışlar derin ekolojideki kesişim kümesi olarak değerlendirilebilmişlerdir. Derin ekolojinin temel prensipleri insanların kendi düşünce sistemleri, hayata ilişkin kabulleri, felsefeleri kısaca kendilerine has öncülleriyle, eksofileriyle temellendirebilecekleri niteliktedir. Bu şekliyle söz konusu prensiplere nasıl uyulduğunun kurallara ve şartlara bağlı olmaması, bu yönde özgür olunmasıyla, gerçekleştirilmesi istenilen bilinç değişikliğinin sağlanması yolunda önemli bir avantaj ortaya çıkartmaktadır.

İklim değişikliğinin uluslararası gündemde önemli yer tuttuğu günümüzde, bu alandaki çabaların başarıya ulaşmasında yeşil bir toplumun gerekliliğini ortaya koyan Naess'in

derin ekoloji yaklaşımının temel ilkeleri, doğru değerlendirilip önyargı taşımadan anlaşılmasına çalışılıp uygulanırsa iyi bir rehber olabilecek niteliktedir. Esasen gelinen noktada iklim eyleminin varacağı yerin Arne Naess'in derin ekolojik yaklaşımının savunduğu ilkelere yakın olacağını öngörmek mümkündür. Bu noktaya insanlık şimdi kendi rızasıyla gel(e)mese de mevcut alışkanlıklarını değiştirmedeği takdirde doğanın zorla getireceği, yaşanan aşırı hava olaylarından ve büyük doğal felaketlerden anlaşılmaktadır. İklim değişikliğinin sınır tanımayan etkileri bu tip bir dönüşümü ve çabayı hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için artık zorunlu kılmaktadır. Çünkü insanlık yüzyıllarca yıllık maddi ve manevi birikiminin ortadan kaybolması tehlikesiyle karşı karşıyadır. Çalışmayı Arne Naess'in kendi cümleleriyle tamamlamak yerinde olacaktır: "Ekolojik kriz öyle geniş bir alanı kapsar ki orada herkes için yer vardır", "Unutulmamalıdır ki bir şeyler yapmak için ne kadar geç kalırsak ödemek zorunda kalacağımız bedel o denli fazla olacaktır".

Kaynakça

- Aitchey, R. (1993), A Polemic on Deep Ecology, Deep Ecology: Not Man Apart, Deep Ecology & Anarchism A Polemic, 12. <http://theanarchistlibrary.org/library/various-authors-deep-ecology-anarchism> (erişim 08/08/2018)
- Algan, N. (2017), Kentsel Gelişmede Ekolojik Sürdürülebilirlik, <http://incup2017.emu.edu.tr/tr> (erişim 06.10.2018)
- Bieder, R. E. (2011), From Thoreau to Muir: Changes in Nineteenth-Century American Conceptions of the Environment, E-Journal of American Studies in Hungary, VII: 2, <http://americanaejournal.hu/vol7no2/bieder> (erişim 09.05.2018)
- BM-Habitat III (2016), Outcome Document of the UN Conference on Housing and Sustainable Urban Development, <https://www2.habitat3.org/bitcache/99d99fbd0824de50214e99f864459d8081a9be00?vid=591155&disposition=inline&op=view>, (erişim 22.08.2018)
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (2004), http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/BM_iklimcerceve.pdf (22.08.2018)
- Bodian, S. (1995), Simple in Means Rich in Ends: An Interview with Arne Naess, George Sessions (edit.), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications, 26-36.
- Bulkeley, H., (2010), Cities and the Governing of Climate Change, Annual Review of Environment and Resources, 2010(35), 230.
- Capra, F. (1995), Deep Ecology: A New Paradigm, George Sessions (edit.), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications, 19-25.
- ÇŞB-Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/BMIDCS.aspx?sflang=tr> (erişim 22.08.2018)

- Çüçen, A.(2011), Derin Ekoloji, <http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2011/12/derinekoloji.pdf> (erişim 08.08.2018)
- Des Jardins, J. R. (2006), Çevre Etiği, Çev. Ruşen Keleş, Ankara: İmge.
- Drengson, A., Devall, B., and Schroll, M.,A. (2011), The Deep Ecology Movement: Origins, Development, and Future Prospects (Toward a Transpersonal Ecosophy), *International Journal of Transpersonal Studies*, 30(1-2), 102.
- EC EUROPA (2018), Indicators for Sustainable Cities Report
http://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/indicators_for_sustainable_cities_IR12_en.pdf, (erişim 21.05.2018)
- Eco-compact city, <http://www.ecocompactcity.org.html>, (erişim 21.07.2018)
- Elkins, S. (1989), The Politics of Mystical Ecology, *Telos* 82, Winter, 52-70.
- FAO (2006), Livestock's Long Shadow, <http://www.fao.org/3/a-a0701e.pdf> (erişim 08.08.2018)
- Foreman, D. (1995), The New Conservation Movement, George Sessions (edit.), *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, Boston: Shambhala Publications, 50-58.
- Glendinning, C. (1995), Recovery from Western Civilization, George Sessions (edit.), *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, Boston: Shambhala Publications, 37-40.
- Hokkacı, A. (Ekim 1998), Sürdürülebilir Planlama ve Bazı Planlama Stratejileri", Kent Planlama Çevre Koruma Semineri, s:39, İller Bankası Genel Müdürlüğü İmar Planlama Dairesi Başkanlığı 3. Bölge Müdürlüğü, İzmir.
- Harvey, D. (1996), *Nature, Justice and the Geography of Differences*, Blackwell Publishers, New York.
- Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği (2018), İklim Değişikliğinin Etli Tarafı, <https://tr.boell.org/tr/2018/04/09/iklim-degisikliginin-etli-tarafi> (erişim 21.07.2018)
- IDMC (2015), <http://www.internal-displacement.org/publications/2015/global-estimates-2015people-displaced-by-disasters/>, (erişim 12.05.2018)
- IPCC SR15 (2018)1,5 Degree Global Warming Report, <http://www.ipcc.ch/report/sr15/> (erişim 12.11.2018)
- IPCC, AR5 Report, Working Group II: Climate Change (2014): Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Summary for Policy Makers.
- Jabareen, Y., R., (2006), "Sustainable Urban Forms", *Journal of Planning Education and Research*, 26, 38-56.
- Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A., N. (2012), *Çevre Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2016), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Kim, B., Neff, R., Santo, R., Vigorito, J. (2015), The Importance of Reducing Animal Product Consumption and Wasted Food in Mitigating Catastrophic Climate Change, The Johns Hopkins Centre for a Liveable Future,
https://www.jhsph.edu/research/centers-and-institutes/johns-hopkins-center-for-a-liveable-future/_pdf/research/clf_reports/importance-of-reducing-animal-product-consumption-and-wasted-food-in-mitigating-catastrophic-climate-change.pdf (erişim 12.05.2018)
- Kuban B., Demir, E., Demir, C., Sürdürülebilir Kentler ve En İyi Uygulamalar, 3eelectrotech, <http://www.3eelectrotech.com.tr/arsiv/yazi/129-surdurulebilir-kentler-ve-en-iyi-uygulamalar>, (erişim 24.01.2018)
- Küresel Hedefler, <http://www.kureselhedefler.org/hedefler/surdurulebilir-sehir-ve-yasam-alanlari/> (erişim 24.01.2018)
- Marry Robinson Foundation Climate Justice (MRFC) (2017), Human Rights and Climate Change. <https://www.mrfcj.org/our-work/areas-of-work/human-rights-and-climate-change/> (erişim 15.09.2018)
- Marry Robinson Foundation Climate Justice (MRFC) (2015), Rights for Action Putting People at the Centre of Action on Climate Change, <https://www.mrfcj.org/wp-content/uploads/2015/11/MRFCJ-Rights-for-Action-edition-2.pdf> (erişim 15.09.2018)
- McLaughlin, A.(1995), The Hard of Deep Ecology, George Sessions (edit.), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications, 85-94.
- Mengi, A., Algan, N., (2003), Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Moore, T., T. (2011), Climate Change and Animal Migration, Journal of Environmental Law, 41(2), 393-405
- Naess, A. ve Sessions G. (1984), Basic Principles of Deep Ecology, <http://www.deepecology.org/platform.htm> (erişim 27.11.2018)
- Naess, A.(1989), Ecology, Community and Life Style, D. Rothenberg (Trans.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Naess, A.(1994), Derin Ekolojinin Temelleri, Günseli Tamkoç (edit.), Derin Ekoloji, İzmir: Ege Yayınları.
- Naess, A. (1995a), The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects, George Sessions (edit.), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications, 64-86.
- Naess, A. (1995b), Politics and the Ecological Crisis: An Introductory Note, George Sessions (edit.), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications, 445-453.

- NASA, Global Climate Change- Causes, <http://climate.nasa.gov/causes/>, (erişim 18.08.2018)
- Önder, T. (2003), Ekoloji, Toplum ve Siyaset, Ankara: Odak Yayınevi.
- Özer, M. A. (2001), Derin Ekoloji, Çağdaş Yerel Yönetimler, 10(4), 61-79.
- Öztürk, K., (2002), “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ye Olası Etkileri”, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1), 47-65.
- Sessions, G. (1995), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications.
- SKD Türkiye, <http://www.skdturkiye.org/haber/SKDveUyelerdenHaberler-297> (erişim 18.08.2018)
- Tamkoç, G. (1994) “ Derin Ekolojinin Genel Çizgileri”, Derin Ekoloji, Ege Yayıncılık, İzmir.
- Tekeli, İ., Algan, N., Türkeş, M., Vaizoğlu, S., Güler, Ç., Tekbaş, F., Eralp, A.,T., Kaya Dündar, A., Arıkan, Y., Saygılı, A., Yerli, S., Çobanoğlu, Z., (2010), Türkiye Açısından Dünyada İklim Değişikliği, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Raporları, Sayı:22, Ankara
- Tuğaç, Ç . (2018). Türkiye İçin İklim Değişikliğine Dayanıklı Kentsel Planlama Modeli Önerisi: Eko-Kompakt Kentler. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32 (4), 1047-1068.
- Tutton, M. (2018), Donald Trump: Climate 'will change back again', <https://edition.cnn.com/2018/10/15/politics/trump-climate-change-60-minutes/index.html> (erişim 18.11.2018)
- UN (2017), Participants at UN conference examine human mobility in an era of climate change, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2017/11/participants-at-un-conference-examine-human-mobility-in-an-era-of-climate-change/> (erişim 18.11.2018)
- UN-HABİTAT, Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report, (2017), <https://unhabitat.org/books/sustainable-urbanization-in-the-paris-agreement/> (erişim 20.07.2018)
- UNFCCC-Essential Background, http://unfccc.int/essential_background/convention/items/6036.php (04.01.2018)
- UNFCCC-Noordwijk Ministerial Declaration on Climate Change, <http://unfccc.int/resource/ccsites/senegal/fact/fs218.htm>, (erişim 18.08.2018) UNFCCC-Paris Agreement, http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf, (erişim 01.02.2018)

UNFCCC-Parties and Observers,

http://unfccc.int/parties_and_observers/items/2704.php, (erişim 01.02.2018)

Uzmen, R., Arar, A., (2001), 21. Yüzyılda Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği, Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/21_yuzyilda-enerji-kullanimi-ve-iklimdecisiklici.tr.mfa, (erişim 01.02.2018)

Vidal, J. (2012), Rio+20: Earth Summit Dawns With Stormier Clouds Than in 1992, <https://www.theguardian.com/environment/2012/jun/19/rio-20-earth-summit-1992-2012> (erişim 01.02.2018)

Wallace-Wells, D. (2018), UN Says Climate Genocide is Coming. It's Actually Worse Than That. <http://nymag.com/intelligencer/amp/2018/10/un-says-climate-genocide-coming-but-its-worse-than-that.html?fbclid=IwAR1tkYaUW6Fb-JA5sXHhvy5eeoN-SdxtFobzSuizc6qld1FrSS9P4wx5R4s> (erişim 21.11.2018)

Welch, C. (2017), Half of All Species Are on the Move—And We're Feeling It, <https://news.nationalgeographic.com/2017/04/climate-change-species-migration-disease/> (erişim 01.02.2018)

Wilkins, E.T.. (1954). Air Pollution and the London Fog of December 1952. *Journal. Royal Sanitary Institute (Great Britain)*. 74. 1-15; <https://rmets.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/qj.49708034420> (erişim 01.02.2018)

Worldwatch Enstitüsü, (2016), Dünyanın Durumu 2016 Raporu: Bir Kent Sürdürülebilir Olabilir Mi?, Çeviri: Duygu Kutluay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yardımcı, S. (2006), İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji, (Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Alev Özkazanç), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Ankara.

Yaylı, H. ve Çelik, V. (2011), Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Radikal Bir Öneri: Derin Ekoloji, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 369-377.

Yıldırım, U ve Öner, Ş., (2003), Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye'ye Yansımaları: GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 12(4)